

VALSYSTEM OCH REPRESENTATIONS- EFFEKTER

– EN JÄMFÖRANDE STUDIE AV 25 LÄNDER

Lars Davidsson

Valsystem och representationseffekter

En jämförande studie av 25 länder

Grundlagsutredningens rapport I

Stockholm 2007

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2007:40

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 2003.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Textbearbetning och layout har utförts av Regeringskansliet, FA/kommittéservice

Tryckt av Edita Sverige AB
Stockholm 2007

ISBN 978-91-38-22756-5
ISSN 0375-250X

Förord

Grundlagsutredningens uppgift är att göra en samlad översyn av regeringsformen. De övergripande målen för utredningens arbete är att stärka och fördjupa den svenska folkstyrelsen, att öka medborgarnas förtroende för demokratins funktionssätt och att höja valdeltagandet. Utredningen behandlar bl.a. frågor om valsystemet, folkomröstningar, förhållandet mellan riksdagen och regeringen samt domstolarnas roll i det konstitutionella systemet.

Lars Davidsson har på uppdrag av Grundlagsutredningen utarbetat en översikt av valsystemen i 25 länder. I uppdraget har bl.a. ingått att redovisa vad som skiljer ländernas olika valsystem åt och hur dessa skillnader påverkar exempelvis partisystem, valdeltagande och könsrepresentation. Uppdraget redovisas i denna rapport. De bedömningar och förslag som presenteras i rapporten är författarens egna. Grundlagsutredningens ledamöter har inte prövat och tagit ställning till innehållet i rapporten.

Stockholm i maj 2007

Anders Eka
Kanslichef och huvudsekreterare

Innehåll

1	Inledning.....	7
2	Parlamentens kammarsystem och storlek.....	11
3	Valperiod och upplösningsrätt.....	13
4	Valsystem.....	15
4.1	Majoritetsvals system.....	15
4.2	Proportionella system.....	17
4.3	Blandade system.....	22
4.4	Inslaget av personval.....	24
5	Effekter av vals system.....	27
5.1	Disproportionalitet och partisystem.....	27
5.2	Valdeltagande.....	35
5.3	Könsrepresentation.....	37
6	Representation på överstatlig och subnationell nivå.....	39
6.1	Valsystem till Europaparlamentet.....	39
6.2	Representationsskillnader mellan Europaval och nationella val.....	40
6.3	Sambandet mellan val på nationell och subnationell nivå.....	42

7	Reformer och reformdiskussioner	45
8	Sverige i ett internationellt perspektiv	49
	Referenser	53
	Bilaga 1	
	Tabeller och figurer	57
	Bilaga 2	
	Reformer och reformdiskussioner	79

1 Inledning

Den år 2004 tillsatta Grundlagsutredningen gavs ett mycket brett mandat när det gällde att se över det svenska valsystemet. I direktiven (dir. 2004:196) sägs att ”i uppdraget ingår [...] att göra en utvärdering och översyn av hela valsystemet [...]”. Till de aspekter som särskilt framhålls som intressanta när det gäller valet till riksdagen hör valkretsindelningen, personvalsinslaget, utjämningsmandaten, fyraprocentsspärren samt riksdagens storlek. Eventuella förändringars effekter på valdeltagande och möjligheterna att bilda regering efter val nämns som centrala att ha i åtanke. Den gemensamma valdagen för de allmänna valen och det låga valdeltagandet vid valen till EU-parlamentet är exempel på andra valsystemsanknutna frågor som utredningen kan belysa.

Denna rapport, som utförts på Grundlagsutredningens uppdrag, syftar till att med hjälp av en bred länderjämförelse ge en provkarta på alternativa utformningar av valsystem. De punkter som framhålls i utredningsdirektiven kommer att behandlas, liksom ytterligare några aspekter av valsystem till nationella parlament. Rapporten tar avstamp i ett likartat arbete, (Ds Ju 1986:1) *Valsystem i 20 länder. En översikt*, som sammanställdes för Folkstyrelsekommitténs räkning av utredningssekreteraren, docent Magnus Isberg. Avsikten är att för den intresserade möjliggöra en jämförelse över tid.

Vid urvalet av länder att studera har utgångspunkten därför varit att underlätta jämförelser med den tidigare rapporten. Således ingår samtliga 20 länder som studerades i Ds Ju 1986:1 även i denna rapport, nämligen:

- Australien
- Belgien
- Danmark
- Finland
- Frankrike

- Irland
- Island
- Israel
- Italien
- Japan
- Kanada
- Nederländerna
- Norge
- Nya Zeeland
- Schweiz
- Storbritannien
- Sverige
- Tyskland
- USA
- Österrike

I den tidigare rapporten sägs att dessa länder valdes för att utgöra goda jämförelseobjekt i förhållande till Sverige i fråga om

- 1) hög ekonomisk och social utveckling, 2) obruten tradition av fria val och flerpartisystem sedan andra världskriget, 3) befolkning på minst ett par miljoner (Ds Ju 1986:1, s. 7).

Den våg av demokratisering som svepte över Europa under 1980- och 1990-talen gör det emellertid intressant att komplettera urvalet med ytterligare några länder, även om vissa av de nya demokratierna ännu ligger på en lägre socioekonomisk utvecklingsnivå och definitionsmässigt inte har en lika lång demokratisk tradition som övriga. Således ingår ytterligare fem länder i denna undersökning:

- Litauen
- Polen
- Portugal
- Spanien
- Ungern

Portugal och Spanien är naturliga kompletteringar i kraft av att vara etablerade demokratier och EU-medlemmar. När det gäller valet av länder ur det tidigare östblocket har de tre tidigare nämnda kriterierna inte varit avgörande. Utgångspunkten har i stället snarast varit att hitta länder vilka kan fungera som exempel på den

fantasirikedom och förändringsbenägenhet som präglat valet av politiska institutioner i allmänhet och valsystem i synnerhet bland de forna kommunistländerna.

Uppgifterna i rapporten bygger på olika typer av källor. Som huvudkälla till beskrivningen av de nationella valsystemen har ländernas konstitutioner och vallagar samt officiella uppgifter på de nationella parlamentens hemsidor använts. Två databaser har använts som primära komplementkällor: PARLINE som sammanställs av den Interparlamentariska unionen (www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp) och ACE-projektets databas på www.aceproject.org. PARLINE har också tillsammans databasen Election Guide – som sammanställs av demokratiutvecklingsorganisationen IFES på www.electionguide.org – använts som en av huvudkällorna till valresultat på nationell nivå. Uppgifter om könsrepresentation och könskvotering har hämtats från PARLINE och The Quota Projects databas på www.quotaproject.org. Information om valsystemen till och valdeltagande i valen till Europaparlamentet har hämtats från Europaparlamentets valsida (www.elections2004.eu.int/elections.html) och från ett brittiskt forskningsprojekt om Europaparlamentarikernas representationsroll på www.meps.org.uk.

Rapporten inleds i avsnitt 2 med en beskrivning av de nationella parlamentens kammersystem och deras mandatmässiga storlek. I avsnitt 3 studeras valperiodernas längd och under vilka förutsättningar regeringen och andra aktörer kan upplösa parlamentet i förväg. Därefter beskrivs i avsnitt 4 de vanligaste familjerna av valsystem och valsystemen i de 25 länderna presenteras. Avsnitt 5 diskuterar effekter av valsystem på valdeltagande, disproportionalitet och partisystem, och könsrepresentation. I avsnitt 6 jämförs valsystemen på nationell nivå med systemen för val till Europaparlamentet. I detta sammanhang diskuteras också förhållandet mellan val på nationell och subnationell nivå och representationen av subnationella enheter i det nationella parlamentet. Reformdiskussioner på valsystemsområdet i de studerade länderna under de senaste decennierna diskuteras i avsnitt 7. I det avslutande avsnitt 8 sätts det svenska valsystemet in i ett internationellt perspektiv.

Tabeller och figurer har placerats i bilaga 1.

2 Parlamentens kammarsystem och storlek

Om huruvida det nationella parlamentet skall delas upp i en eller två kammare är ett grundläggande konstitutionellt val för alla stater. Av de 25 länder som studeras i denna rapport har hela 15 stycken valt ett tvåkammarsparlament. Det är en betydligt högre andel än världsgenomsnittet på ca 37 procent (Davidsson 2004, 18). Det innebär att det i själva verket är 40 parlamentskammare som utgör huvudobjektet i studien, eftersom kamrarna i tvåkammarsystem oftast tillsätts enligt skilda principer. I generella diskussioner används beteckningarna underhus respektive överhus om de två kamrarna. Underhusen kännetecknas av att de svarar för den nationella folkrepresentationen och alltid är direktvalda, ungefärligen enligt principen en medborgare – en röst. Överhusen tillsätts inte alltid genom direkta val och har ofta en annan huvudsaklig representationsgrund än nationen (exempelvis delstaterna i federala stater).

I tabell 1 presenteras några grundläggande data om dessa 40 kammare. Ur kolumnen valsätt kan utläsas vilken typ av valsystem som används vid tillsättningen av respektive kammare. I de flesta europeiska länder, inklusive Sverige, tillsätts parlamentskamrarna med ett proportionellt valsystem. Frankrike och Storbritannien är klassiska exempel på länder som i stället tillsätter sina underhus enligt majoritetsvals-system. Sex av länderna i urvalet använder blandade valsystem.

Men för sju av kamrarna anges att de inte är direktvalda. I ytterligare tre kammare är majoriteten, men inte alla ledamöterna direktvalda. Av naturliga skäl är dessa kammare av mindre intresse för en studie av valsystem, varför de kommer att spela en undanskymd roll i resten av rapporten. Tabell 2 ger emellertid en översiktlig bild hur och av vem ledamöterna i de kammare som inte är direktvalda (helt eller delvis) tillsätts.

Parlamentskamrarna i länderurvalet består i genomsnitt av ca 260 direktvalda ledamöter. Vanligt är att underhusen i tvåkammarparlament är större än överhusen och att enkammarparlament har fler ledamöter än underhus men färre än underhus och överhus tillsammans. Den svenska riksdagens 349 ledamöter placerar den en god bit över genomsnittet.

Parlamentets storlek bör emellertid sättas i relation till hur många medborgare, eller snarare röstberättigade, det är tänkt att representera. Folkrika länder har generellt större parlament än mindre folkrika länder. För att studera detta anges i tabell 1 antalet röstberättigade samt antalet röstberättigade per direktvald ledamot. Variationsbredden är stor i länderurvalet. I det isländska Alltinget representerar varje ledamot bara i genomsnitt 3 300 röstberättigade. I skalans andra ände återfinns den amerikanska Senaten, där varje senator i genomsnitt representerar drygt 2 miljoner röstberättigade. Medianstorleken är 68 400 röstberättigade per ledamot, som det brittiska Underhuset har. Sverige har, med bara ca 19 300 röstberättigade per riksdagsledamot, den fjärde största parlamentskammaren i förhållande till storleken på valmanskåren. Även övriga nordiska länder har kammare som är bland de största i urvalet, relativt antalet röstberättigade.

3 Valperiod och upplösningsrätt

En sista nödvändig bakgrundsinformation innan diskussionen om valsystem tar vid är frågan om hur ofta val hålls till de studerade kamrarna och möjligheten för regeringen eller andra aktörer att korta valperiodens längd genom att upplösa kammaren i förtid och utlysa nyval.

Om man undantar de brittiska och kanadensiska överhusen, där ledamöterna i princip tillsätts på livstid, visar tabell 3 att den ordinarie valperiodens längd varierar mellan två och sex år i länderurvalet. Riksdagens mandatperiod förlängdes från och med 1994 från tre till fyra år och är därmed lika lång som den stora majoriteten av övriga parlament i urvalet. Fyra överhus – det australiensiska, det franska¹, det japanska och det amerikanska – har en mandatperiod på 6 år. Dessa kammare är också de enda i urvalet i vilka ledamöterna byts ut med släpning, dvs. alla ledamöter byts inte ut samtidigt, utan i kohorter med jämna mellanrum.² Syftet med släpning är att tillfälliga rörelser i opinionen inte skall få fullt genomslag.

Men i många av länderna i urvalet förekommer att parlamentens valperioder blir kortare än den formella längden, då någon politisk aktör – oftast regeringen – upplöst parlamentet i förtid. Alla länder i urvalet utom USA och Schweiz är parlamentariska demokratier, vilket definieras som att deras regeringar är politiskt ansvariga inför och därmed kan avsättas av deras parlament (i enkammarsystem) respektive underhus (i tvåkammarsystem).³ Regeringens rätt att – ofta formellt via statschefen – upplösa parlamentet är en viktig balanserande maktfaktor i de flesta parlamentariska system.

¹ Den franska Senatens mandatperiod kortades från och med 2003 från nio till sex år.

² I praktiken förekommer också släpning i de tyska och österrikiska överhusen eftersom de tillsätts på basis av valresultaten till ländernas delstatsparlament som inte hålls vid samma tidpunkt i alla delstater. Mandatperiodernas längd varierar från delstat till delstat.

³ Italien är ett undantag i så måtto att den italienska regeringen är politiskt ansvarig inför och således kan avsättas av såväl Deputerandekammaren som Senaten var för sig.

Men, som framgår av tabell 3, kan förtida upplösning i vissa länder även ske av andra skäl. En möjlighet är att parlamentet upplöses per automatik under vissa omständigheter, exempelvis om regeringsbildningsprocessen misslyckats (Sverige) eller vid en grundlagsändring (Belgien, Danmark, Island, Nederländerna, Schweiz och Spanien). En annan möjlighet är att statschefens upplösningsrätt inte endast är formell (Frankrike, Italien, Portugal och Österrike). En tredje möjlighet är att parlamentet har rätt att upplösa sig självt (Israel, Litauen, Polen, Ungern och Österrike). Norges Storting är den enda kammare med parlamentariskt ansvar som inte kan upplösas i förtid av någon aktör. Men även den svenska upplösningsrätten är begränsad i så måtto att den efter upplösningen nyvalda riksdagen inte påbörjar någon ordinarie mandatperiod, utan bara ”avslutar” den upplösta riksdagens.

I den sista kolumnen i tabell 3 anges hur många val som hållits till var och en av de direktvalda och icke-släpande kamrarna mellan 1979 och 2006 samt hur många av dessa som varit resultatet av en förtida upplösning. Det har i genomsnitt hållits 7,88 val under denna 27-årsperiod, vilket motsvarar en genomsnittlig mandatperiod på ca 3,92 år om man antar att det första valet hölls 1979. Av det framgår att (framför allt) regeringarna i många fall utnyttjat sin rätt att förtidsupplösa, eftersom den genomsnittliga ordinarie mandatperioden för dessa länder är 4,04 år och många av länderna inte blev demokratiska förrän i början på 1990-talet. Tabell 3 visar att ca två tredjedelar av de direktvalda kamrarna utan släpning upplösts minst en gång under perioden 1979–2006. Sverige, Norge, Nya Zeeland och Ungern tillhör undantagen. Av de kammare som någon gång upplösts i förväg är ungefär hälften sådana där förtida upplösning också är den klart vanligaste orsaken till att val hållits. Mest extrema är de japanska och irländska Representanthusen till vilka alla val respektive alla val utom ett mellan 1979 och 2006 varit en följd av förtida upplösning av kammaren.

4 Valsystem

I detta avsnitt presenteras de vanligaste typerna av valsystem, som också sammanfattas i en schematisk översikt i figur 1. I samband med detta exemplifieras de olika systemen med länder ur urvalet. En fullständig redovisning av de 25 ländernas valsystem finns i tabellerna 4a–d.

Den grundläggande skiljelinjen mellan valsystem går mellan proportionella system och majoritetsvals-system. Grundprincipen bakom *majoritetsvals-system* är att det parti eller den kandidat som får en majoritet av väljarnas röster ensam vinner det eller de mandat som står på spel i valkretsen. Den vanliga kombinationen med enmandatsvalkretsar medför att majoritetsvals-system ofta leder till tydliga valresultat där valets vinnare blir starkt representerat på övriga kandidaters bekostnad. Grundprincipen bakom *proportionella* vals-system är tvärtom att mandatena – proportionella vals-system kombineras nästan undantagslöst med flerman-datsvalkretsar – fördelas mellan flera kandidater och partier i relation till deras relativa röstandelar. Som ett tredje alternativ har vissa länder valt att låta en del av parlamentets mandat tillsättas enligt majoritära principer medan en annan del tillsätts proportionellt. I dessa *blandsystem* har alltså väljaren två röster, en i varje system.

4.1 Majoritetsvals-system

Majoritetsvals-systemen kan indelas i system där det krävs att vinnaren skall få en absolut majoritet av de avgivna rösterna (dvs. 50 % + 1 röst) och sådana system där det räcker med att vinna en relativ majoritet, dvs. fler röster än sina motståndare. Det argument som oftast nämns till fördel för systemen där absolut majoritet krävs är det demokratiska – fler väljare stödjer den vinnande kandidaten än som stödjer alla andra kandidater tillsammans. Det huvudsakliga argumentet till fördel för flertalssystemen är

enkelheten och snabbheten – när rösterna räknats kan även medborgare utan några kunskaper om valsystemet omedelbart se vilken eller vilka kandidater som vunnit.

Det huvudsakliga problemet med de system där det krävs en absolut majoritet av de röstande för att utdela mandat är att hantera situationer där ingen kandidat når upp till den erfordrade majoriteten. Empiriskt sett finns två alternativ att lösa problemet. Det vanligaste systemet är *absolut majoritet i två omgångar*, dvs. att låta valet gå vidare till en andra valomgång, om ingen kandidat uppnått absolut majoritet i den första valomgången. I den andra omgången sänks kraven till att det räcker med en relativ majoritet, dvs. fler röster än övriga kandidater, för att vinna mandat. Ofta ingår i denna typ av valsystem en begränsning av vilka kandidater som får ställa upp i den andra omgången. Det mest kända exemplet på absolut majoritet i två omgångar är valsystemet till den franska Nationalförsamlingen. Där går – i de valkretsar där ingen kandidat nått absolut majoritet i första omgången – alla kandidater som fått minst 12,5 % av rösterna vidare till en andra valomgång en vecka senare, i vilken det räcker med enkel majoritet.

Svagheten i det franska systemet är att de allra flesta väljare tvingas bege sig till vallokalen två gånger på kort tid. Vid det senaste valet 2002 var det exempelvis endast 58 av de 577 mandaten som blev tillsatta redan i den första valomgången. Ett alternativ som kommer tillrätta med detta problem är det s.k. *alternative vote-systemet* (AV). I AV-systemet får väljaren möjlighet att rangordna så många kandidater hon önskar. (I vissa varianter är det obligatoriskt för väljaren att rangordna ett visst antal eller till och med samtliga kandidater.) Om ingen kandidat får absolut majoritet av väljarnas förstapreferenser vid röstäräkningen elimineras kandidaten med lägst antal förstapreferenser och dessa valsedlar distribueras bland övriga kandidater med ledning av andrapreferenserna. Processen fortsätter med successiva eliminerings tills någon kandidat nått absolut majoritet. AV liknar tvåomgångarssystemet med skillnaden att avgörandet sker vid ett valtillfälle.¹ I länderurvalet tillämpas AV-systemet i val till det australiensiska Representanthuset.

Bland majoritetsvals-systemen hör det emellertid till ovanligheterna att absolut majoritet krävs. Den överlägset vanligaste formen av majoritetsvals-system är i stället det klassiska

¹ Systemet kallas också *instant runoff* när det används i USA.

brittiska systemet, enligt vilket partierna ställer upp med en kandidat vardera i enmandatsvalkretsar och den kandidat som får flest röster vinner mandatet (*first past the post, FPTP*). Systemet karaktäriseras alltså av att väljaren har en röst, att endast ett mandat fördelas i varje valkrets samt att det räcker med en relativ majoritet av rösterna för att vinna mandatet. Bland de studerade länderna tillämpas det, förutom i Storbritannien, också i Kanada, USA och i de flesta schweiziska kantonen vid val till Statsrådet.

En variant på flertalssystem är att flera valkretsmandat tillsätts trots att väljaren bara har en röst. Detta system kallas oftast *Single Non-Transferrable Vote (SNTV)*. Det tillämpades fram till 1994 i Japan och tillämpas fortfarande i den majoritära delen av valet till den japanska Rådskammaren. En ytterligare variant på flertalssystem i flermandatsvalkretsar är det s.k. *block vote*-systemet, där väljaren har lika många röster som det finns mandat i valkretsen. De kandidater som får flest röster vinner mandatet. Block vote tillämpas i valen till den polska Senaten. En modifierad block vote, där väljaren har en röst färre än antalet valkretsmandat tillämpas vid tillsättandet av de 208 direktvalda mandaten i den spanska Senaten.

I jämförelse med FPTP erbjuder block vote-systemet och, i än högre grad, SNTV betydande strategiska problem för större partier när det gäller hur många kandidater de optimalt skall ställa upp med i en viss valkrets. Om de ställer upp med för många kandidater riskerar de att splittra sina väljares röster och vinna färre mandat än partiets sammanlagda röstandel motiverar.

4.2 Proportionella system

Även proportionella valsystem (på engelska *proportional representation, PR*) förekommer i ett stort antal olika varianter. De flesta är olika typer av listsystem, där mandat fördelas mellan partier i proportion till deras röster enligt olika beräkningsmodeller och därefter till partiets kandidater baserat på en kombination av listordning och personval.

Det huvudsakliga undantaget är det valsystem som används i valen till det irländska Representanthuset och den australiensiska Senaten. Systemet kallas *Single Transferrable Vote (STV)* och innebär att väljaren ges möjlighet att rangordna alla kandidater som ställer upp i valkretsen. Vid fördelningen av mandat beräknas först

en kvot mellan antalet röster i valkretsen och antalet mandat som skall fördelas. I både Australien och Irland används den s.k. Droop's kvot, vilken innebär att det totala antalet röster i valkretsen divideras med antalet mandat i valkretsen + 1, varefter man lägger till 1. Därefter undersöks de avgivna förstahandsrösterna och de kandidater som uppnått kvoten tilldelas mandat. Om inte alla mandat fyllts genom förstahandsrösterna, fördelas andrahandsröster från de kandidater som tilldelats mandat motsvarande "överskottet", dvs. skillnaden mellan dessa kandidaters röstetal och kvoten, proportionellt bland de kandidater som ännu inte tilldelats mandat. Om någon kandidat därmed når kvoten tilldelas denne mandat och eventuellt överskott fördelas. Om det fortfarande återstår mandat att fördela elimineras den kandidat som fick lägst antal förstahandsröster och andrahandsrösterna fördelas mellan övriga kandidater som ännu inte tilldelats ett mandat. Processen fortgår successivt tills det sista mandatet fördelats genom att en kandidat nått kvoten genom första-, andra-, tredjehandsröster osv. Mellan de varianter av STV som tillämpas på Irland och i Australien finns skillnaden att väljaren i det australiensiska systemet har möjlighet att på valsedeln ställa sig bakom partiernas egna kandidatrangordningar, medan denna möjlighet saknas på Irland.

De överlägset vanligaste proportionella systemen, såväl i rapportens urval som i världen i stort, är listsystemen. Varianterna av listsystem skiljer sig framför allt åt när det gäller den beräkningsformel som används för att uppnå en mandatfördelning som är proportionell mot partiernas röstandelar. Två familjer av beräkningsformler finns: kvotmetoder och divisorsmetoder.

Principen för kvotmetoderna är att en kvot beräknas mellan det totala antalet avgivna röster och antalet mandat som skall fördelas. (Så långt är proceduren densamma som vid fördelningen av röster enligt STV.) Därefter divideras partiernas röstetal med kvoten och de tilldelas lika många mandat som antalet gånger de uppfyller kvoten. Generellt kommer dock inte alla mandat att vara fördelade när detta steg utförts. I de flesta länders valsystem fördelas därför kvarvarande mandat sedan mellan partierna efter hur hög decimalrest de har, så att det parti som var närmast att uppfylla kvoten en gång till tilldelas det första mandatet osv.²

² Kvotmetoderna kallas därför också ofta *greatest remainder*-metoder i litteraturen.

Den vanligaste och enklaste kvotmetoden är *Hare's metod* eller *Hamilton's metod*, där det totala antalet giltiga röster i valkretsen eller i nationen divideras med det antal mandat som skall fördelas på den aktuella nivån. Hare's metod används i valen till det danska Folketinget, Italiens båda kammare och Österrikes Nationalråd.³ En variant är *Hagenbach-Bischoff's metod* där röstantalet i stället divideras med mandatantalet + 1. Metoden används i modifierad form vid valen till det schweiziska Nationalrådet. Andra varianter är den ovan nämnda *Droop's metod* och *Imperiali-metoden*, då antalet röster divideras med antalet mandat + 2. Skillnaden mellan Hare's och Hagenbach-Bischoff's metoder är framför allt att mindre partier gynnas något mer av den senare, då de har större chans att bli tilldelade ett mandat, eftersom kvoten är lägre.

Divisorsmetoderna är vanligare än kvotmetoderna. I divisorsmetoderna är grundprincipen att varje partis röstetal divideras med en stigande talserie, exempelvis 1, 2, 3, 4 osv. Resultaten kallas partiernas jämförelsetal. Mandat tilldelas sedan partierna i ordning efter storleken på respektive jämförelsetal. När ett parti tilldelats ett mandat deltar det i konkurrensen om de kvarvarande mandaten med nästa jämförelsetal i ordningen. Ett annat sätt att beskriva divisorsmetoden är att mandat tilldelas det parti som genom detta mandat uppnår det högsta genomsnittliga antalet röster per erhållet mandat.⁴

Den vanligaste och enklaste varianten är *heltalsmetoden*, *d'Hondts metod* eller *Jefferson's metod*, där partiernas röstetal divideras med varje heltal, dvs. 1, 2, 3, 4 osv. Bland länderna i urvalet används heltalsmetoden vid den primära mandatfördelningen i valen till parlamenten i Finland, Island, Israel och Portugal, till underhusen i Nederländerna och Spanien, samt till båda kamrarna i det belgiska parlamentet. En annan variant är *uddatalsmetoden* eller *St. Laguës metod* där divisorerna i stället är varje udda tal, dvs. 1, 3, 5, 7 osv. Denna metod används vid mandatfördelningen i den proportionella delen av det blandade nyzeeländska systemet. I det svenska systemet används uddatalsmetoden för att fördela de utjämningsmandat som ett parti får mellan valkretsarna. I Sverige och Norge används i stället den *jämkkade uddatalsmetoden* eller *den modifierade St. Laguës metod* vid den primära mandatfördelningen på nationell nivå. I den jämkkade

³ I samtliga dessa fall kombineras dock Hare's metod med andra beräkningstekniker. Se tabell 4b.

⁴ Divisorsmetoderna kallas därför också ofta *highest average*-metoder i litteraturen.

uddatalsmetoden har den första divisorn bytts ut till 1,4 så att talserien alltså är 1,4, 3, 5, 7 osv. Om de tre divisorsmetoderna jämförs kan man säga att heltalsmetoden gynnar stora partier på små partiets bekostnad eftersom de stora partiernas jämförelsetal inte sjunker särskilt mycket mellan varje mandat. Den jämkade uddatalsmetoden har en likartad effekt – i synnerhet i små valkretsar – men svagare och kan generellt sägas gynna medelstora partier.

Tre andra faktorer är minst lika avgörande för proportionaliteten i listsystemen som valet av beräkningsformel, nämligen valkretsarnas storlek, förekomsten av utjämningsmandat och förekomsten av en spärr mot småpartier.

Av matematiska skäl blir proportionaliteten i ett PR-system högre ju fler mandat som skall fördelas i samma valkrets. Även om sambandet är kontinuerligt går den avgörande skillnaden mellan länder där mandatfördelningen mellan partierna beräknas på subnationell valkrets nivå och de länder där den beräknas på nationell nivå, dvs. med nationen som en enda valkrets. Israel och Nederländerna är de enda länderna i urvalet som inte har några valkretsar på subnationell nivå.

Men även länder som fördelar valkretsmandaten på subnationell närmar sig genom system med utjämningsmandat en situation där mandatfördelningen *mellan partier* i praktiken sker på nationell nivå. (Däremot beräknas den geografiska mandatfördelningen för ett enskilt parti med hjälp av beräkningar på valkrets nivå.) Så är fallet i valen till parlamenten i Danmark, Island, Norge och Sverige samt till Österrikes Nationalråd.

Intressant i sammanhanget är de nya valsystem som sedan 2006 tillämpas till det italienska parlamentets båda kamrar. De innehåller båda ett världsunik system med "bonusmandat" till den vinnande koalitionen som fungerar som ett slags omvända utjämningsmandat. I valen till Deputerandekammaren är den koalition (eller det enskilda parti utanför en koalition) som blivit störst, sett till nationen som helhet, automatiskt garanterade 340 mandat (motsvarande 55 %). Om koalitionen enligt den ursprungliga mandatfördelningen skulle ha fått färre mandat, höjs tilldelningen automatiskt till 340 mandat, vilka sedan fördelas proportionellt bland vinnarkoalitionens partier och övriga 270 mandat fördelas proportionellt bland övriga partier.⁵ Vid senatsvalen tillämpas ett

⁵ I praktiken behandlas alltså "vinnarkoalitionen" respektive "övriga partier" som var sin valkrets i mandatfördelningen mellan partierna.

liknande system, men på valkrets nivå. Den vinnande koalitionen (eller partiet) i varje valkrets tilldelas automatiskt 55 % av valkretsmandaten, även när deras röstetal skulle motsvara en lägre tilldelning.

Slutligen finns i vals systemen till många nationella parlament en tröskel eller spärr som förhindrar småpartier att delta i fördelningen av utjämningsmandat eller i vissa fall i fördelningen av mandat över huvud taget. En sådan spärr minskar proportionaliteten eftersom småpartiernas röstandel inte motsvaras av en proportionell mandatandel. Spärrar för att delta i fördelningen av mandat över huvud taget finns i Belgien (båda kamrarna), Israel, Italien (båda kamrarna), det holländska Representanthuset, den polska Sejmen, den spanska Deputeradekammaren samt Sverige. Alla de tidigare nämnda parlamenten med utjämningsmandat har också en spärr för att delta i fördelningen av dem. Helt utan småpartispärrar bland länderna med proportionella vals system är Finland, Portugal, Schweiz samt STV-systemen i Australien och Irland.

Lagliga och effektiva spärrar

Även i länder utan lagligt definierade representationsspärrar finns en *effektiv* spärr mot småpartier som beror av valkretsarnas och parlamentskammarens storlek. Ju mindre valkretsarna är i ett vals system desto högre är den effektiva spärren, eftersom valkretsmandaten inte "räcker" till småpartier i små valkretsar. Av samma skäl är den effektiva spärren högre ju färre mandat det finns att fördela i hela parlamentskammaren. Taagepera (2002) föreslår att den effektiva spärren på nationell nivå (T) kan estimeras enligt $T = 75\% / [(M+1)(S/M)^{0.5}]$ där M = den genomsnittliga valkretsstorleken och S = antalet mandat i kammaren. För de proportionella systemen i länderurvalet ser de lagliga och effektiva spärrarna ut som följer:

Lagliga och effektiva spärrar

	Laglig spärr	Effektiv spärr (T)
Australien (Senaten)	-	2,5 %
Belgien (R.huset)	(Valkrets nivå) 5 %	1,5 %
Belgien (Senaten)	(Valkrets nivå) 5 %	2,5 %
Danmark	För utj.mandat 2 %	1,6 %
Finland	-	1,3 %
Irland (R.huset)	-	2,3 %
Island	För utj.mandat 5 %	2,7 %
Israel	2 %	0,6 %
Italien (D.kammaren)	2 %	0,6 %
Italien (Senaten)	3 %	1,0 %
Nederländerna (R.huset)	0,67 %	0,5 %
Norge	För utj.mandat 4 %	1,7 %
Polen (Sejmen)	5 %	1,0 %
Portugal	-	1,4 %
Schweiz (N.rådet)	-	1,6 %
Spanien (D.kammaren)	(Valkrets nivå) 3 %	1,3 %
Sverige	4 %	1,1 %
Österrike (N.rådet)	För utj.mandat 4 %	2,2 %

Som framgår av tabellen fyller de lagliga spärrarna i samtliga länder sin funktion eftersom de är högre än ländernas respektive effektiva spärrar.

4.3 Blandade system

Blandade valsystem, där en del av parlamentet väljs med ett majoritetsvals system och den andra delen med ett proportionellt vals system, blev mycket populära under 1990-talet (Shugart & Wattenberg 2004). Under decenniet övergick, bland etablerade demokratier, Italien, Nya Zeeland och Japan till blandade system. Mer än hälften av de nya demokratier som tillkom i Öst- och Centraleuropa under 1990-talets början valde också att utforma sin nationella representation på detta sätt (Birch 2003).

Skillnaderna mellan olika blandade system beror framför allt på om proportionaliteten i systemet beräknas så att den är begränsad till den proportionella delen av mandatet eller om den är beräknad till att omfatta kammaren som helhet. I blandade majoritets-

valsystem (*Mixed Member Majoritarian, MMM*) är de två delarna av parlamentet att betrakta som parallella valsystem. Proportionaliteten mellan partierna beräknas endast för den proportionella delen av mandat, utan att ta hänsyn till vilken mandatfördelning den majoritära delen av valet resulterat i.⁶ I blandade proportionella system (*Mixed Member Proportional, MMP*) tar man däremot hänsyn till mandatfördelningen i den majoritära delen och resterande mandat tillsätts för att skapa proportionalitet sett till kammaren som helhet.

Den närmare utformningen av blandade system beror naturligtvis också på vilket majoritetsvals system respektive proportionellt vals system som ingår i mixen och hur stor andel av kammaren som tillsätts enligt respektive system. I länderurvalet finns fyra parlamentskammare som tillsätts enligt blandade majoritetsvals system. De mest majoritära av dessa är vals systemen till det japanska parlamentets båda kammare, där endast ca 40 % av mandat tillsätts proportionellt enligt heltalsmetoden i en nationell valkrets utan spärr. Resterande 60 % av mandat tillsätts enligt brittisk FPTP-modell i underhusvalen och enligt SNTV-systemet i överhusvalen. I det litauiska parlamentet tillsätts hälften av mandat med varje system och det franska systemet med absolut majoritet i två omgångar kombineras med proportionell tilldelning av mandat enligt Hare's metod i en nationell valkrets med en representationsspärr på 5 %. Även i det ungerska parlamentet tillsätts majoritetsvalsmandaten enligt den franska modellen, men svarar bara för ca 45 % av mandat. I den proportionella delen beräknas fördelningen med Hagenbach-Bischoff's metod enligt ett komplicerat system som kombinerar fördelning i 20 valkretsar med utjämningsmandat i en nationell valkrets. Representationsspärren är 5 %.

Representanthuset i Nya Zeeland och den tyska Förbundsdagen är de enda två parlamentskammare som tillsätts med blandade proportionella system. I Tyskland är de majoritära och proportionella delarna lika stora, medan den majoritära delen är något större på Nya Zeeland. I båda länderna kan dock de majoritära mandat ibland utökas ytterligare, eftersom ett parti vars kandidater vinner fler platser i majoritetsvalet än de skulle ha rätt till enligt en strikt proportionell fördelning sett till hela kammaren ändå får behålla dessa "överhängsmandat".

⁶ Blandade majoritära system kallas ibland också *parallell voting*-system.

Grundprincipen är annars att de proportionella mandatet fördelas så att det skapas en total mandatfördelning i kammaren som är proportionell till valresultatet om partiernas röster i båda valen räknas samman. I den majoritära delen används i båda fallen FPTP. I Nya Zeeland används för fördelningen av de proportionella mandatet uddatalsmetoden i nationen som helhet med en spärr på 5 procent eller ett valkretsmandat, medan Tyskland använder Hare's metod med spärr på 5 procent eller tre valkretsmandat.

4.4 Inslaget av personval

I de flesta av de studerade länderna är parlamentsvalen framför allt ett val mellan partier. Men det är fortfarande enskilda personer, kandidater, som tar plats i parlamentet. Partierna har stort inflytande över vilka dessa personer är genom sin dominans i nomineringen av kandidater (Lundell 2004). Men i vissa valsystem har väljarna därefter ett personval mellan de kandidater som partierna nominerat.

Vad menas då med personval? Det är i sammanhanget viktigt att skilja på å ena sidan kandidatcentrerade valsystem i allmänhet och å andra sidan valsystem med personval. Personval innebär att väljaren bereds möjlighet att välja en eller flera av ett partis kandidater som hon vill ge sitt stöd åt, utan att därmed behöva stödja ett annat parti än det hon vill rösta på. Även om exempelvis det brittiska majoritetsvalssystemet i enmandatsvalkretsar har en tydlig fokusering på de lokala kandidaterna kan det inte sägas ge väljaren möjlighet till personval, eftersom hon för att stödja en annan kandidat än den av partiet föreslagna också måste byta parti.⁷

Som framgår av tabell 5 saknas personvalsinslag i 18 av de 33 parlamentskammare som helt eller delvis är direktvalda. Det är framför allt de majoritärt valda parlamenten, men även länder med proportionella listvals-system, som Island, Israel, Italien, Norge, Spanien och Portugal låter partierna ha full kontroll över vilka personer som skall vara deras företrädare på den nationella nivån. I sju av parlamentskamrarna är personval tvärtom obligatoriskt. I valen till den finländska Riksdagen och den japanska Rådskammaren samt de polska och spanska senaterna är det

⁷ I princip vore det möjligt för väljaren att få göra ett personval även i det brittiska systemet, om partierna valde att ställa upp med fler än en kandidat per valkrets. Det gör emellertid inte partierna, eftersom de då riskerar att potentiella väljare delar upp sina röster och partiets kandidater förlorar.

obligatoriska personvalet inbyggt i själva valsystemet. I underhusvalen i Nederländerna, Polen och Österrike har man valt att införa ett obligatoriskt personvalsmoment i ett vanligt listsystem. I övriga åtta system, inklusive Sverige, finns ett frivilligt personvalsmoment.

Särskilda fall utgörs av Danmark och Litauen där partierna själva avgör hur stort personvalsinslaget skall vara för just deras parti. I det danska systemet avgör partierna personvalsinslaget genom att välja typ av kandidatuppställning på valsekeln. I det litauiska systemet är partierna skyldiga att i förväg inför väljarna deklarerat om valmyndigheterna skall ta hänsyn till personröster vid mandatfördelningen mellan partiets kandidater eller om partirangordningen skall gälla.

I de flesta av länderna med personval liknar systemet det svenska, där väljaren kan ge särskilt stöd till en kandidat. Det litauiska systemet är likartat men väljaren har möjlighet att avge upp till fem personröster. I Polen, Schweiz och Spanien tillämpas block vote, dvs. väljaren har lika många röster som – eller i Spanien en röst färre än – antalet mandat som skall tillsättas i valkretsen. I de irländska och australiensiska STV-systemen består personvalsmomentet av en rangordning av valfritt antal av kandidaterna som ställer upp i valkretsen.

I de allra flesta personvalssystemen finns antingen en partirangordning upprättad på valsekeln eller en möjlighet att markera sitt stöd för en sådan rangordning. Därmed kan väljaren avstå från att fatta ett eget val om hon inte känner sig informerad om kandidaterna. Men i fyra av personvalssystemen – Finlands, Irlands, Polens och Spaniens – saknas sådan information på valsekeln och kandidaterna är i stället ordnade i bokstavs- eller slumpmässig ordning.⁸

I dessa fyra länder är också väljarnas personval – av naturliga skäl – helt avgörande för vilka kandidater som väljs. I ungefär hälften av personvalssystemen finns däremot begränsningar i genomslagskraften i form av spärar för att väljarnas val helt eller delvis skall ändra på partiernas nomineringsordning. I de flesta fall, exempelvis Sverige, är spärren utformad som en andel av partiets röster i valkretsen. En sådan utformning innebär att personvalets genomslagskraft kommer att vara beroende av såväl partiets som

⁸ I princip är det möjligt för partierna att även i dessa system informera väljarna om sin kandidatordning, på annat sätt än på valsekeln. Men det kräver mer av väljaren att ta till sig den informationen, exempelvis genom att ta med sig kandidatordningen till vallokalen.

valkretsens storlek. Ju större parti och ju större valkrets desto större är sannolikheten att personrösterna inte kommer att förändra partiets listordning, eftersom varje kandidat har fler medtävlare inom partiet, samtidigt som det absoluta antalet personröster som krävs för att bli vald ökar (Davidsson 2006).

Slutligen kan man från tabell 5 notera att det i de flesta av personvals-systemen inte är möjligt för väljaren att ägna sig åt panachering, dvs. att rösta på kandidater från mer än ett parti. Panachering är möjligt i block vote-systemen i Polen, Schweiz och Spanien liksom i STV-systemen i Australien och Irland.

5 Effekter av valsystem

Utformningen av valsystemet till det nationella parlamentet är ett av de viktigaste konstitutionella vägval som stater ställs inför. Valsystemen sätter sin prägel på så grundläggande faktorer i det politiska livet som partisystemet, möjligheterna att bilda stabila regeringar, graden av representativitet, valdeltagandet, graden av parlamentarisk partiloyalitet osv. Det ligger utanför ramen för denna rapport att undersöka alla dessa aspekter eller ens utföra någon reguljär orsaksanalys. Men rapporten kommer ändå att belysa tre centrala aspekter i den konstitutionella diskussionen om val av valsystem på nationell nivå: disproportionalitet och partisystem, valdeltagande samt könsrepresentativitet.

5.1 Disproportionalitet och partisystem

Redan den grundläggande klassificeringen i majoritetsvals-system och proportionella vals-system indikerar att valet av utformning har en effekt på graden av proportionalitet mellan röstfördelningen i valet och mandatfördelningen i kammaren. Även om det finns argument för att tillåta disproportionalitet – exempelvis att valutslagen blir tydligare och det blir lättare att skapa majoriteter – har hög grad av proportionalitet ansetts spegla ett viktigt demokratisk värde, nämligen att varje medborgares röst blir lika mycket värd.

Graden av proportionalitet kan mätas på ett stort antal olika sätt. Med ledning av en utvärdering av olika proportionalitetsmått (Taagepera & Grofman 2003) används i denna rapport Gallaghers index (Gallagher 1991).¹ Indexet är lika med 0 vid perfekt proportionalitet mellan andelen röster och andelen mandat och högre värden innebär stigande grad av disproportionalitet.

¹ Gallaghers index (Gb) beräknas genom formeln $Gb = [0,5\sum(y_i-x_i)^2]^{0,5}$ där y_i är röstandelen och x_i mandatandelen för varje parti i .

Förutom den demokratiska aspekten är graden av proportionalitet också av central betydelse för *partisystemets* utformning. Den franske forskaren Maurice Duverger konstaterade redan på 1950-talet att majoritetsvals system tenderar att leda till fåpartisystem (Duverger 1954). Effekten verkar, enligt Duverger, genom två mekanismer. För det första innebär ett majoritetsvals system att det av rent matematiska skäl blir färre partier representerade vad som varit fallet om mandat fördelats enligt någon proportionell modell. Men den matematiska effekten förstärks också av en psykologisk mekanism, eftersom väljarna vet att en röst på ett litet parti riskerar att inte ge utdelning i mandat och därmed vara "bortkastad".

Partisystemet beskrivs på två sätt i rapporten. Det i forskningen mest använda sättet är att mäta det *effektiva antalet partier*. Måttet viktar ned små partier, som kan förväntas vara marginaliserade och utan politisk betydelse. Förutom det effektiva antalet partier beskrivs partisystemet också genom att *mandatandelen för de två största partierna* anges. I ett rent tvåpartisystem skulle detta mått bli 100 %.

Av tabell 6a framgår å ena sidan typ av vals system och å andra sidan graden av disproportionalitet och partisystem vid det senaste valet i de undersökta länderna. Länderna har ordnats i fallande grad av disproportionalitet. För vissa överhus med släpande mandat-tillsättning har det inte varit möjligt att beräkna graden av disproportionalitet och dessa redovisas längst ned i tabellen.

Tabellerna 6a–b visar att sambandet mellan vals systemstyp och graden av disproportionalitet är tydligt. Majoritetsvals systemen har en genomsnittlig disproportionalitet på 10,5 och besätter fyra av de fem översta platserna i tabell 6a, med det franska och det brittiska vals systemet som de tydligaste fallen. Undantaget utgörs av vals systemet till USA:s Representanthus, där resultaten är anmärkningsvärt proportionella. Huvudanledningen torde vara den ojämna geografiska fördelningen av stödet för republikaner respektive demokrater. Det finns endast uppgift för två av de blandade majoritetsvals systemen, som har en genomsnittlig disproportionalitet på 6,8 och därmed placerar sig i en mellankategori.

För när man studerar de proportionella vals systemen är disproportionaliteten endast 3,3 för de rent proportionella och ännu lägre – 1,7 – för de två blandat proportionella systemen. De proportionella systemen varierar från 1,00 i Nederländerna till 6,58 i Portugal.

Variationen inom kategorin proportionella system kan till stor del förklaras av om mandatet fördelas mellan partierna på nationell nivå – antingen genom en enda nationell valkrets eller genom utjämningsmandat på nationell nivå – eller på valkrets nivå. Samliga sex kammare med fördelning på nationell nivå är mer proportionella än de 10 kammare där fördelningen sker på valkrets nivå. Den genomsnittliga disproportionalitetsgraden är 4,6 för de proportionellt valda kamrarna med fördelning på valkrets nivå, men bara 1,5 för kamrarna med fördelning på nationell nivå. Även den låga disproportionaliteten i de blandade proportionella valsyste­men beror på att mandatfördelningen mellan partier i praktiken sker i en enda nationell valkrets. Valet av nivå där mandatet skall fördelas är således nästan lika avgörande som valsyste­mstypen för hur proportionell fördelningen blir.

Heltalsmetodens dominans i länderurvalet gör att det är svårt att dra några klara slutsatser om beräkningsformelns betydelse i rent och blandade proportionella system. Preliminärt kan den antas vara av mer begränsad betydelse vid en jämförelse mellan länder. Men en förändring av beräkningsformeln i ett givet land och med ett givet partisystem kan däremot förväntas få betydande konsekvenser för mandatfördelningen.

Om man i stället vänder blicken till partisystemen framgår det att ett lands nuvarande valsyste­m – och därigenom grad av disproportionalitet – visserligen är en viktig förklaringsfaktor, men långt ifrån den enda. Ländernas respektive historia och kultur, liksom inte minst kvardröjande effekter av tidigare valsyste­m, gör att variationen inom valsyste­msfamiljerna är betydligt större när det gäller partisystem än när det gäller grad av disproportionalitet.

Med detta sagt kan ändå noteras att rangordningen mellan partisystemen följer valsyste­mstypens grad av proportionalitet. I majoritetsvalsyste­men har de två största partierna i genomsnitt 85,3 procent av mandatet och antalet effektiva partier är bara 2,6 stycken. Den amerikanska Kongressens båda kamrar är mest extrema, med ett i stort sett rent tvåpartisystem. Kanada och Schweiz har däremot något bredare partisystem tack vare närvaron av regionala partier. I de blandade majoritetsvalsyste­men finns i genomsnitt 3,5 effektiva partier och de två största partierna har 74,0 procent av mandatet. Men om man undantar Litauen – där partierna fortfarande är mycket svaga och partisyste­met splittrat och skiftande – hamnar de blandade majoritetsvalsyste­men på 2,6

effektiva partier och 83,5 procent till de två största, dvs. nästan samma partisystem som i de rena majoritetsvalsystemen.

De blandat proportionella systemen har i genomsnitt 3,2 effektiva partier där de två största partierna har 77,4 procent av mandaten. Skillnaden är således inte så stor i jämförelse med majoritetsvalsystemen. Nya Zeeland är emellertid ett tydligt exempel på kvardröjande effekter på partisystemet av tidigare valsystem, i detta fall det brittiska FPTP-system som tillämpades till och med valet 1993. När man tittar på de rent proportionella systemen stiger antalet effektiva partier till i genomsnitt 4,8 stycken. De två största partierna har tillsammans 59,7 procent av mandaten.² Båda dessa mått indikerar att med ett rent proportionellt valsystem kommer inget parti att ensam få egen majoritet och koalitioner kommer att bli nödvändiga.

De kontrafaktiska riksdagsvalen 2006

För att illustrera de skillnader i mandatfördelning och proportionalitet som olika utformningar av proportionella valsystem skapar kan man använda det svenska riksdagsvalet 2006 som kontrafaktiskt exempel.

I det valsystemet som faktiskt tillämpades vid riksdagsvalet 2006 fördelas mandat endast till partier som uppnått 12 procent av rösterna i en valkrets eller 4 procent av rösterna i hela riket. Först fördelas sammanlagt 310 mandat i de 29 valkretsarna enligt den jämkade uddatalsmetoden. Därefter beräknas – också enligt den jämkade uddatalsmetoden – en fördelning av samtliga 349 mandat med hela nationen som en valkrets. Partier som fått en högre sammanlagd tilldelning av valkretsmandat än vid den nationella fördelningen får behålla valkretsmandaten, men undantas vid fördelningen av utjämningsmandat. Bland övriga partier som fått minst 4 procent av de nationella rösterna fördelas de 39 utjämningsmandaten så att partiet når sin tilldelning enligt den nationella fördelningen.

Men vad skulle hända om en eller flera av dessa parametrar förändrades? I de kontrafaktiska scenarierna nedan varierar först bara beräkningsformeln mellan de fem huvudalternativ som

² Som framgår av tabell 6b slår den högre disproportionalitet som finns i proportionella system med mandatfördelning på nationell jämfört med länder med fördelning på valkrets nivå inte igenom på partisystemen i de studerade länderna.

används i proportionella listsystem. Därefter tas spärrgränserna för mandatfördelning bort och i det sista steget tas utjämningsmandaten bort, i ett scenario med och ett utan spärrgräns.

I tabellerna nedan anges röst- respektive mandatandelar i procent och antalet mandat inom parentes.

Scenario 1. Riksdagsvalet 2006 med andra mandatfördelningsmetoder

	S	M	C	Fp	Kd	V	Mp	Disproportionalitet
Röstandel %	34,99	26,23	7,88	7,54	6,59	5,85	5,24	
Faktisk mandatandel %	37,25 (130)	27,79 (97)	8,31 (29)	8,02 (28)	6,88 (24)	6,30 (22)	5,44 (19)	2,04
Heltal %	41,83 (146)	29,22 (102)	6,88 (24)	6,59 (23)	5,73 (20)	5,16 (18)	4,58 (16)	5,44
Uddatal %	37,25 (130)	27,79 (97)	8,31 (29)	8,02 (28)	6,88 (24)	6,30 (22)	5,44 (19)	2,04
Hare %	36,96 (129)	27,79 (97)	8,31 (29)	8,31 (29)	6,88 (24)	6,30 (22)	5,44 (19)	1,93
Haagenbach-Bischoff %	37,25 (130)	27,79 (97)	8,31 (29)	8,31 (29)	6,88 (24)	6,02 (21)	5,44 (19)	2,06

Som framgår av scenario 1 skulle en förändring som begränsade sig till den matematiska mandatfördelningsmetoden i tre av fyra fall inte ha inneburit någon större skillnad. Att använda den ”rena” uddatalsmetoden skulle ge exakt samma fördelning som med den jämkade, eftersom skillnaden bara gäller hur det första mandatet för varje parti fördelas. Även de båda kvotmetoderna ger utfall som är nästan identiska med den jämkade uddatalsmetoden. Skillnaden i grad av proportionalitet mellan metoderna minskar ju fler mandat som fördelas och med 349 mandat konvergerar de mot nästan samma fördelning. Hare’s metod ger i detta scenario den mest proportionella mandatfördelningen. Att använda heltalsmetoden skulle däremot ge ett betydligt mindre proportionellt resultat än för de andra metoderna, då större partier gynnas på mindre partiers bekostnad. Effekten förstärks av regeln att partierna får behålla sina valkretsmandat när de överstiger partiets mandattilldelning i den nationella fördelningen. Så blir fallet för både socialdemokraterna och moderaterna i scenario 1.

Scenario 2. Riksdagsvalet 2006 utan småpartispärar

	S	M	C	Fp	Kd	V	Mp	Sd ³	Övr. ⁴	Dispropor- tionalitet
Röstandel %	34,99	26,23	7,88	7,54	6,59	5,85	5,24	2,93	2,04	
Faktisk mandat- andel %	37,25 (130)	27,79 (97)	8,31 (29)	8,02 (28)	6,88 (24)	6,30 (22)	5,44 (19)	0 (0)	0 (0)	2,04
Heltal %	41,83 (146)	29,22 (102)	6,02 (21)	5,73 (20)	5,16 (18)	4,58 (16)	4,01 (14)	2,29 (8)	1,15 (4) ⁵	5,85
Uddatal %	37,25 (130)	26,64 (93)	7,45 (26)	7,16 (25)	6,02 (21)	5,44 (19)	4,87 (17)	2,87 (10)	2,29 (8) ⁶	1,77
Jämka- uddatal %	37,25 (130)	26,64 (93)	7,45 (26)	7,16 (25)	6,02 (21)	5,44 (19)	4,87 (17)	2,87 (10)	2,29 (8) ⁷	1,77
Hare %	34,67 (121)	26,07 (91)	8,31 (29)	8,31 (29)	6,59 (23)	6,30 (22)	5,16 (18)	2,87 (10)	1,72 (6) ⁸	0,80
Haagenbach- Bischoff %	34,96 (122)	26,36 (92)	8,02 (28)	7,74 (27)	6,59 (23)	5,73 (20)	5,16 (18)	2,87 (10)	2,58 (9) ⁹	0,26

Utan den nationella 4-procentspärren och valkretsspärren på 12 procent hade med Haagenbach-Bischoff's metod 13 och med övriga metoder 12 partier vunnit minst ett mandat i riksdagsvalet 2006. Den generella effekten av att ta bort småpartispärren blir naturligtvis att göra mandatfördelningen mer proportionell mot röstfördelningen i valet. Tabellen visar också att Gallaghers disproportionalityindex skulle ha sjunkit med alla metoder utom heltalsmetoden. Med många mandat att fördela och utan

³ Sd står för partiet Sverigedemokraterna.

⁴ Övriga innefattar här de partier som skulle tilldelats minst ett (1) mandat vid riksdagsvalet 2006 med någon av de studerade mandatfördelningsmetoderna om inte 4-procentspärren funnits: Feministiskt initiativ (0,68 %), Piratpartiet (0,63 %), Sveriges Pensionärs Intresseparti (0,52 %), Junilistan (0,47 %) samt Sjukvårdspartiet (0,21 %). Röstandelen för resterande partier som fick röster i riksdagsvalet, men inte skulle få något mandat även om spärrarna togs bort, var totalt 0,71 %.

⁵ De fyra mandat skulle fördelat sig så att Feministiskt initiativ fått 1 mandat, Piratpartiet 1 mandat, Sveriges Pensionärs Intresseparti 1 mandat samt Junilistan 1 mandat.

⁶ De åtta mandat skulle fördelat sig så att Feministiskt initiativ fått 2 mandat, Piratpartiet 2 mandat, Sveriges Pensionärs Intresseparti 2 mandat samt Junilistan 2 mandat.

⁷ De åtta mandat skulle fördelat sig så att Feministiskt initiativ fått 2 mandat, Piratpartiet 2 mandat, Sveriges Pensionärs Intresseparti 2 mandat samt Junilistan 2 mandat.

⁸ De sex mandat skulle fördelat sig så att Feministiskt initiativ fått 2 mandat, Piratpartiet 2 mandat, Sveriges Pensionärs Intresseparti 1 mandat samt Junilistan 1 mandat.

⁹ De nio mandat skulle fördelat sig så att Feministiskt initiativ fått 2 mandat, Piratpartiet 2 mandat, Sveriges Pensionärs Intresseparti 2 mandat, Junilistan 2 mandat, samt Sjukvårdspartiet 1 mandat.

småpartispärrar visar sig också kvotmodellerna generellt ge ett mer proportionellt utfall än divisorsmodellerna. Haagenbach-Bischoff's metod visar sig under dessa betingelser ge det mest proportionella utfallet.

Scenario 3. Riksdagsvalet 2006 utan utjämningsmandat, men med småpartispärrar

	S	M	C	Fp	Kd	V	Mp	Disproportionalitet
Röstandel %	34,99	26,23	7,88	7,54	6,59	5,85	5,24	
Faktisk mandatandel %	37,25 (130)	27,79 (97)	8,31 (29)	8,02 (28)	6,88 (24)	6,30 (22)	5,44 (19)	2,04
Heltal %	47,10 (146)	32,90 (102)	7,10 (22)	5,48 (17)	3,87 (12)	1,94 (6)	1,61 (5)	10,76
Uddatal %	36,13 (112)	28,71 (89)	9,03 (28)	8,39 (26)	8,06 (25)	6,13 (19)	3,55 (11)	2,70
Jämkade uddatal %	41,94 (130)	30,32 (92)	8,71 (27)	7,10 (22)	5,16 (16)	3,87 (12)	2,90 (9)	6,22
Hare %	34,52 (107)	28,06 (87)	9,35 (29)	9,35 (29)	7,74 (24)	7,10 (22)	3,87 (12)	2,63
Haagenbach-Bischoff %	38,39 (119)	28,39 (88)	9,03 (28)	8,71 (27)	7,42 (23)	5,16 (16)	2,90 (9)	3,57

Om man, som i scenario 3, skulle ha behållit småpartispärrarna, men i stället tagit bort de 39 utjämningsmandaten svänger resultatet i motsatt riktning jämfört med scenario 2: utfallet skulle blivit mindre proportionellt än med dagens system. Huvudorsaken är att valkretsmandaten sällan ”räcker” till de mindre partierna, även när deras röstandel ligger på samma nivå som i riket. Sammantaget får de därför, utan utjämningsmandaten, en för liten nationell mandatandel i jämförelse med röstandelen. I scenario 3 skulle användande av uddatalsmetoden eller Hare's metod givit de mest proportionella mandatutfallen. Om den jämkade uddatalsmetoden behållits (men utjämningsmandaten tagits bort) skulle Sverige falla från 7:e till 19:e plats i länderurvalet i fråga om proportionalitet. Om Sverige dessutom samtidigt hade gått över till heltalsmetoden skulle endast de franska och brittiska majoritetsvals-systemen ha givit ett mindre proportionellt utfall.

Scenario 4. Riksdagsvalet 2006 utan utjämningsmandat eller småpartisrärrar

	S	M	C	Fp	Kd	V	Mp	Sd ¹⁰	Övr. ¹¹	Dispropor- tionalitet
Röstandel %	34,99	26,23	7,88	7,54	6,59	5,85	5,24	2,93	2,04	
Faktisk mandat- andel %	37,25 (130)	27,79 (97)	8,31 (29)	8,02 (28)	6,88 (24)	6,30 (22)	5,44 (19)	0 (0)	0 (0)	2,04
Heltal %	47,10 (146)	32,90 (102)	7,10 (22)	5,48 (17)	3,87 (12)	1,94 (6)	1,61 (5)	0 (0)	0 (0)	10,96
Uddatal %	35,80 (111)	28,39 (88)	9,03 (28)	8,39 (26)	7,42 (23)	6,13 (19)	3,55 (11)	1,29 (4)	0 (0)	2,62
Jämka- uddatal %	41,94 (130)	30,00 (93)	8,71 (27)	7,10 (22)	4,84 (15)	3,87 (12)	2,90 (9)	0,65 (2)	0 (0)	6,36
Hare %	34,19 (106)	28,06 (87)	9,35 (29)	9,35 (29)	7,42 (23)	7,10 (22)	3,55 (11)	0,97 (3)	0 (0)	3,04
Haagenbach- Bischoff %	38,39 (119)	28,39 (88)	9,03 (28)	8,71 (27)	6,77 (21)	5,16 (16)	2,90 (9)	0,65 (2)	0 (0)	3,88

Om man, som i scenario 4, tänker bort både utjämningsmandaten och småpartisrärrarna skulle utfallet generellt bli lite mer proportionellt än i scenario 3. Men om man jämför med det faktiska valresultatet kan konstateras att ett borttagande av småpartisrärrarna inte – ur proportionalitetsperspektiv – skulle kompensera för borttagandet av utjämningsmandaten, oavsett vilken fördelningsmetod som används. Gallaghers index skulle för alla fördelningsmetoder i scenario 4 vara högre än de 2,04 som nuvarande system resulterar i. I jämförelse med scenario 2 kan noteras att sverigedemokraterna är det enda av småpartierna som skulle ha blivit representerade i riksdagen om vare sig småpartisrärrarna eller utjämningsmandaten funnits.¹² Om heltalsmetoden hade använts skulle dock dessa ”sverigedemokratiska

¹⁰ Sd står för partiet Sverigedemokraterna.

¹¹ Övriga innefattar här de partier som skulle tilldelats minst ett (1) mandat vid riksdagsvalet 2006 med någon av de studerade mandatfördelningsmetoderna i scenario 3: Feministiskt initiativ (0,68 %), Piratpartiet (0,63 %), Sveriges Pensionärers Intresseparti (0,52 %), Junilistan (0,47 %) samt Sjukvårdspartiet (0,21 %). Röstandelen för resterande partier som fick röster i riksdagsvalet var totalt 0,71 %.

¹² Om nuvarande mandatfördelningsmetod behållits (eller Haagenbach-Bischoff's metod använts) skulle sverigedemokraterna vunnit valkretsmandat i Stockholms och i Skåne läns södra valkrets. Med Hare's metod hade partiet vunnit ett valkretsmandat även i Skåne läns norra och östra valkrets och med uddatalsmetoden dessutom ytterligare ett valkretsmandat i Skåne läns västra valkrets. Med heltalsmetoden hade (sd) inte kommit in i riksdagen, trots frånvaron av småpartisrärrar.

mandat” i stället tillfalla de två stora partierna och i synnerhet socialdemokraterna, som inte skulle vara långt från egen riksdagsmajoritet, trots knappt 35 % av rösterna. Detta bidrar till att scenario 4 är den situation där valet av mandatfördelningsmetod skulle ha spelat störst roll för mandatutfallet. Om man jämför fördelningarna vid användning av heltalsmetoden respektive Hare’s metod skiljer det 40 mandat för socialdemokraterna och 110 mandat summerat över alla partier.

Sammanfattningsvis tyder de kontrafaktiska riksdagsvalen 2006 på att ett enkelt byte av mandatfördelningsmetod skulle ha spelat ganska liten roll för mandatutfallet. Om man däremot skulle ha tagit bort småpartispärren och/eller utjämningsmandaten hade även valet av mandatfördelningsmetod blivit viktigare. Vid nationella mandatfördelningar, när många mandat skall fördelas, visar sig kvotmetoderna ge något mer proportionella utfall än divisorsmetoderna. När mandatfördelningen sker på valkrets nivå, utan utjämningsmandat, ger i stället uddatalsmetoden det mest proportionella utfallet. Den jämkade uddatalsmetoden ger generellt något mindre proportionella resultat än de tre nämnda metoderna, medan heltalsmetoden avviker kraftigt i disproportionell riktning jämfört med resten.

Mönstret sammanfaller med forskningsresultat som presenteras i en artikel av Schuster m.fl. Där undersöks snedfördelning av mandat (seat bias) mellan partier av olika storlek vid en jämförelse av Hare’s metod, heltalsmetoden och uddatalsmetoden (Schuster et al. 2003). Undersökningen görs på data från parlamentsval i den tyska delstaten Bayern och den schweiziska kantonen Solothurn samt till det amerikanska Representanthuset. Forskarna finner att vare sig Hare’s metod eller uddatalsmetoden ger någon systematisk fördel till partier baserade på deras storlek. Heltalsmetoden gynnar dock generellt stora partier på små partiers bekostnad.

5.2 Valdeltagande

Ett vanligt skäl till att länder byter valsysteem är en förhoppning om att valdeltagandet skall öka. Forskning visar att valdeltagandet generellt sett är högre i länder med proportionella eller blandade proportionella valsysteem än i länder med rena eller blandade majoritetsvalsysteem (Norris 2002). Anledningen antas dels vara att proportionella systeem ökar det politiska systemets legitimitet då

fler grupper i samhället känner sig representerade, dels att färre röstberättigade kommer att känna att deras röst är bortkastad.

I tabellerna 7a–b undersöks sambandet mellan de undersökta ländernas valsystemstyp och valdeltagande. Parlamenten står i tabell 7a ordnade i fallande skala efter valdeltagandet i det senaste valet. Valsystemstypen är naturligtvis långtifrån den enda faktorn i ett lands valprocedur som är av betydelse för valdeltagandet. Därför redovisas i tabellerna 7a–b också ett antal andra faktorer som kan förväntas påverka valdeltagandet.

En faktor som självklart torde vara av betydelse är exempelvis om det är frivilligt att gå och rösta eller om röstandet gjorts obligatoriskt med sanktion för dem som avstår. Om man inte vill tvinga medborgarna att rösta kan man i stället underlätta deras möjligheter att göra så. En sådan åtgärd är att potentiella väljare ges möjlighet att förtidsrösta. I tabellerna 7a–b redovisas om länderna tillåter generell förtidsröstning, dvs. om det inte krävs en särskild ansökan i förväg och om möjligheten gäller alla röstberättigade, inte bara vissa grupper (internier, militärer, svårt sjuka o.d.). Ett annat sätt att underlätta röstandet är att förlägga valet till en arbetsfri dag, för att minska medborgarnas kostnad för att rösta. I tabell 7a–b inkluderas därför även uppgift om de nationella parlamentsvalen i de undersökta länderna inträffar på arbetsfria dagar (helgdagar eller dagar som gjorts arbetsfria just på grund av valet) eller inte.

Av de fyra faktorer som jämförs i tabellerna 7a–b förefaller det som om obligatorisk röstning är den enskilt viktigaste faktorn för ett högt valdeltagande. De fyra system som har obligatorisk röstning var också de som hade de fyra högsta nivåerna på valdeltagandet vid sitt senaste val. Genomsnittsvaldeltagandet vid senaste val i systemen med obligatorisk röstning ligger också 25 procentenheter över nivån i systemen med frivillig röstning. En marginell positiv effekt kan noteras av att valdagen hålls arbetsfri. Möjlighet till generell förtida röstning verkar däremot inte ha någon positiv effekt på valdeltagandet. Negativa incitament – piska – förefaller således effektivare än positiva incitament – morötter – för att höja valdeltagandet.

Men av tabellerna 7a–b framgår att också valsystemet spelar roll för valdeltagandet i de undersökta länderna på det sätt som forskning tidigare visat. Det genomsnittliga valdeltagandet i det senaste valet var ca 65 respektive 60 procent i de rena och blandade majoritetsvalsystemen, medan det låg på ca 80 respektive 75

procent i rena och blandade proportionella system. Det kan konstateras att alla de nordiska länderna utom Finland ligger över genomsnittet i hela länderurvalet på ca 71 procent.

Något oroväckande är att de tre nyaste demokratierna i urvalet Ungern, Litauen och Polen uppvisar lågt eller mycket lågt valdeltagande i det senaste valet. Valdeltagandet i dessa länder har också sjunkit sedan demokratiseringen, i synnerhet vid jämförelse med de första valen efter kommunistregimernas fall. En tolkning kan vara att demokratin ännu inte har slagit några fasta rötter i länderna i det forna östblocket.

Men en annan tolkning är att dessa länder bara är en del av den allmänna trend av sjunkande valdeltagande som kan utläsas ur tabell 7a. Valdeltagandet har sjunkit i valen till samtliga parlamentskammare i urvalet utom den spanska Deputeradekammaren och det japanska Representanthuset, vid en jämförelse mellan det senaste valet och genomsnittet för perioden 1979–2006.

5.3 Könsrepresentation

Kvinnlig rösträtt är numera ett självklart kriterium för att en stat skall kunna kallas demokratisk. Könsfördelningen bland ledamöterna i världens parlament indikerar emellertid att kvinnliga kandidater fortfarande är färre och har svårare att bli valda än sina manliga medtävlare. Som framgår av tabell 8a ligger också genomsnittsandelen kvinnor i länderurvalet på bara 24,1 procent. Variationen är emellertid stor mellan de olika länderna. I urvalet har Sverige efter 2006 års val en så gott som helt jämn könsfördelning, 47,0 procent. Lägst andel finns i det japanska Representanthuset där endast 9,0 procent av ledamöterna är kvinnor.

Orsakerna till dessa och andra skillnader i representationen av kvinnor och män i nationell parlament är mångfacetterade, men i statsvetenskaplig forskning pekas ofta valsystemet ut som en viktig faktor (exempelvis Norris 2002). Proportionella valsystem antas generellt leda till jämnare könsfördelning än majoritetsvals-system. Den förmodade orsaksmekanismen är att partiernas nomineringsorganisationer undviker att nominera en kvinna, om endast ett mandat per valkrets står på spel, medan man i proportionella system med flermandatsvalkretsar i högre utsträckning också placerar kvinnor på valbar plats.

På senare tid har också lagstadgad könskvotering införts i vissa länder, som ett sätt att utjämna representationsskillnader baserade på kön.¹³ Lagstiftningen är generellt utformad så att en viss andel av personerna på varje partis lista måste tillhöra varje kön. I vissa fall specificeras också att alla toppkandidater inte får vara av samma kön. Lagstadgad könskvotering introducerades i framför allt vissa sydamerikanska länder under 1990-talet (Dahlerup & Freidenvall 2005). Men även i länderurvalet finns exempel på lagstadgad könskvotering, varför även sambandet mellan kvotering och könsrepresentation undersöks.

Om man studerar tabellerna 8a–b kan man först konstatera att det faktum att en kammare över huvud taget är *direkt folkvald* leder till att andelen kvinnor är något högre än om den exempelvis väljs av andra politiker eller utses av regeringen.

Men av tabellerna framgår också att hypotesen om valsystemets betydelse för könsrepresentationen får starkt stöd sett till de studerade länderna. Andelen kvinnor i parlamentskammare valda enligt rent majoritära principer är bara ca 19 procent. I kammare valda med blandade majoritetsvals-system är kvinnorna ytterligare något färre. Kammaren med högst andel kvinnor bland majoritetsvals-systemen – den spanska Senaten – har ca en fjärdedel kvinnliga ledamöter och den placerar sig därmed först på 16:e plats bland de 40 kammare som ingår i urvalet.

Nio av de tio kammare som har högst kvinnorepresentation har valts enligt rent proportionella principer. Den genomsnittliga andelen kvinnor är ca 29 procent, dvs. ca 10 procentenheter högre än i den majoritärt valda parlamenten. För de två blandat proportionella systemen är genomsnittet ytterligare något högre. Den svenska Riksdagen står i viss särklass med sina 47 procent kvinnor, vilket är 9 procentenheter högre än det andraplacerade norska Stortinget. De fyra nordiska länderna utom Island innehar också de fyra toppositionerna.

Det är vanskligt att säga något definitivt om sambandet mellan lagstadgad könskvotering av partiernas nomineringar och könsrepresentationen i parlamentet, eftersom kvotering bara tillämpas till fyra av de 40 studerade kamrarna. Tabell 8b indikerar att andelen kvinnor i genomsnitt är något högre i de länder som tillämpar kvotering, men variationen är stor.

¹³ Sedan tidigare är det i relativt många västeuropeiska länder redan ganska vanligt med könskvotering som *partierna själva* ålagt sig. Det handlar i förkommande fall vanligtvis om socialdemokratiska, kommunistiska och gröna partier.

6 Representation på överstatlig och subnationell nivå

Demokratisk representation är inte endast en nationell angelägenhet. Demokratiska val företas bland länderna i urvalet till beslutande församlingar på delstatsnivå, regional nivå och lokal nivå. Från 1979 och framåt har också medborgarna i de länder som varit medlemmar i EU (och dess föregångare) kunnat delta i direkta val till Europaparlamentet. I detta avsnitt presenteras de valsystem som de i länderurvalet ingående medlemsländerna använder vid valen till Europaparlamentet. Skillnader i representationsegenskaper mellan de nationella delegationer som väljs till Europaparlamentet och de nationella parlamenten undersöks också. Slutligen berörs frågan om skilda eller gemensamma valdagar för nationella respektive regionala/lokala val.

6.1 Valsystem till Europaparlamentet

Sedan 1979 har Europaparlamentets ledamöter valts i direkta val i samtliga medlemsländer. De flesta av den tidens medlemsländer använde proportionella listsystem vid sina nationella val och det var därför naturligt att använda sådana system även för valen till Europaparlamentet. Undantagen utgjordes av Storbritannien och Frankrike, men endast Storbritannien valde att använda samma majoritetsvalsystem som vid de nationella underhusvalen. Även Storbritannien bytte till ett proportionellt system till valen 1999. Genom Rådsbeslut 8964/02 gjordes år 2002 proportionella valsystem obligatoriska i valen till Europaparlamentet i alla medlemsländer. Listsystem eller STV får användas. Beslutet fastställer också att om en småpartispärr används får den inte vara högre än 5 procent.

Samtliga 17 EU-medlemmar i rapportens länderurval använder följaktligen ett proportionellt valsystem. På Irland (och i den nordirländska valkretsen i Storbritannien) används STV, medan

övriga 16 använder listsystem. Av tabell 9a framgår att Europaparlamentarikerna i majoriteten av länderna i urvalet, däribland Sverige, väljs i en enda nationell valkrets. Ett par av de större medlemsländerna – Frankrike och Storbritannien – men också Belgien och Irland använder däremot subnationella valkretsar även vid EU-valen.¹

Tio av de 17 länderna använder heltalsmetoden vid fördelning av mandaten, medan fyra använder Hare's metod.² Sverige är i EU-sammanhang ensamt om att använda den jämkade uddatalsmetoden. Knappt hälften av länderna tillämpar en småpartispärr, vilket innebär att användningen ungefärligen följer det nationella mönstret. Belgien, Nederländerna, Italien och Spanien tillämpar dock inte spärr på EU-nivå, trots att de gör det på nationell nivå, medan situationen för Frankrike är den omvända. Spärrarna ligger på den av unionen fastställda maxnivån, 5 procent, utom i Sverige och Österrike, där spärren ligger på 4 procent. När det slutligen gäller tillämpningen av personval finns endast en avvikelse från det nationella mönstret: de italienska väljarna har möjlighet till personval på EU-nivå, men inte på nationell nivå.

6.2 Representationsskillnader mellan Europaval och nationella val

Som framgått är medlemsländernas valsystem till Europavalen förhållandevis likartade och i de flesta fall också relativt lika respektive lands nationella system. Men ger de också samma effekt med avseende på de olika representationsegenskaper som tidigare diskuterats för nationella parlament? I tabell 9b jämförs valdeltagandet, disproportionaliteten, det effektiva antalet partier samt andelen kvinnor i de nationella delegationerna till Europaparlamentet respektive de nationella parlamenten/-underhusen.

Med ledning av de första två kolumnerna i tabell 9b kan man konstatera att trots att alla länder tillämpar proportionella valsystem till Europaparlamentet ligger valdeltagandet lägre eller mycket lägre än vid valen till de nationella parlamenten.

¹ Även Italien och Polen har subnationella valkretsar som används vid fördelningen av mandat inom partierna, men som inte har någon betydelse för fördelningen av mandat mellan partierna.

² I Nederländerna används dock Hare's kvot för den huvudsakliga fördelningen av mandaten, medan heltalsmetoden, snarare än jämförelse av decimalrester, avgör vilka partier som tilldelas resterande mandat.

Kolumnerna visar det genomsnittliga valdeltagandet i EU-val respektive nationella val från och med 1979 (eller landets inträde i EU) till och med 2004 års EU-val. Endast ungefär hälften av de röstberättigade röstare vid EU-valen, vilket i genomsnitt är ca 22 procentenheter lägre än vid de nationella valen. Den huvudsakliga förklaringen ligger i att de europeiska väljarna fortfarande betraktar valen till EU-parlamentet som sekundära. Det exceptionellt låga deltagandet i länder med hög andel EU-skeptiska medborgare – exempelvis Sverige, Storbritannien och Polen – tyder på att också attityden till unionen är en viktig faktor.

När det gäller disproportionaliteten i de valsystem som används till EU- respektive nationell nivå, utgörs den viktigaste skillnaden av den högre disproportionalitet i EU-valet (exempelvis i Sverige) som beror på att de nationella delegationerna är mindre än de nationella parlamenten. Men man kan också notera att disproportionaliteten som förväntat är mycket lägre vid EU-valen än de nationella valen i Frankrike och Storbritannien, som tillämpar olika typer av valsystem på de båda nivåerna.

Av tabell 9b framgår också att partisystemen är något bredare på den europeiska nivån än på den nationella. Medlemsländerna har i genomsnitt ca 0,5 fler effektiva partier i sina delegationer till Europaparlamentet än i de nationella parlamenten. Detta beror till en del på skillnader i valsystemsanknutna faktorer vid Europavalen, som de proportionella valsystemen, de nationella valkretsarna och det faktum att småpartispärrar är något ovanligare. Men en annan viktig faktor är säkerligen också att partier med inställningen till EU som ideologisk grund har varit mer framgångsrika att ta plats i Europaparlamentet än i de nationella parlamenten.

När det slutligen gäller könsfördelningen bland parlamentsledamöterna kan konstateras att de nationella delegationerna till Europaparlamentet i genomsnitt består av en tredjedel kvinnor, vilket är sju procentenheter högre än andelen kvinnor i de nationella parlamenten. Skillnaden är särskilt anmärkningsvärd vad gäller Frankrike, Irland och Ungern. I det franska fallet, där skillnaden är större än 30 procentenheter, skulle den kunna förklaras av den lagstadgade könskvotering som sedan år 2000 skall tillämpas vid alla proportionella val, dit Europavalen, men inte valen till Nationalförsamlingen räknas.

6.3 Sambandet mellan val på nationell och subnationell nivå

Den svenska debatten om gemensamma eller skilda valdagar till riksdag respektive till landsting och kommuner har pågått sedan grundlagsreformerna på 1970-talet. Den senaste utredningen som utförligt behandlade frågan var 1999 års författningsutredning. Utredningsmajoriteten förordade då att den gemensamma valdagen skulle bibehållas. Man motsatte sig också en övergång till val på våren. I båda fallen var det befarat minskade valdeltagandet i de kommunala valen en viktig faktor i ställningstagandet.

I rapportens urval är Sverige det enda land där ordinarie val till det nationella parlamentet och valda församlingar på subnationell nivå måste företas på samma dag. De flesta schweiziska val på kantonal nivå sker dock också samtidigt med valen till Statsrådet. I ytterligare 11 av länderna i urvalet – Belgien, Danmark, Irland, Italien, Kanada, Litauen, Polen, Portugal, Spanien, Storbritannien och USA – är gemensamma val till det nationella parlamentet och val på regional eller kommunal nivå i princip möjliga att hålla på samma dag. I praktiken sker detta dock väldigt sällan i de nämnda länderna, förutom USA. I resterande 12 länder – Australien, Finland, Frankrike, Island, Japan, Nederländerna, Norge, Nya Zeeland, Polen, Tyskland, Ungern och Österrike – är det inte möjligt att hålla val till det nationella parlamentet samma dag som val till regionala eller lokala församlingar.

Valsäsong?

I den svenska debatten om gemensam valdag har ett argument mot att flytta riksdagsvalen till våren varit att valdeltagandet då skulle riskera att sjunka. En möjlighet om man vill undersöka om denna farhåga stämmer är att göra en jämförelse mellan länder med val vid olika tidpunkter. Problemet med ett sådant upplägg är att det är svårt att vara säker på att effekterna inte har med andra skillnader mellan länderna och deras politiska klimat att göra. Helst skulle man därför vilja undersöka valdeltagandet vid olika tidpunkter i ett och samma land.

En sådan undersökning görs av Rallings m.fl. som studerat mer än 4 000 fyllnadsval i Storbritannien, vilka fördelat sig över i princip hela kalenderåret (Rallings et al. 2003). Och det visar sig mycket

riktigt att väljarnas demokratiska engagemang är väderberoende eller snarare beroende på när det hinner bli mörkt på valdagen. Forskarna finner att valdeltagandet är som högst när det är som ljusast under vår- och försommarmånaderna mars till juni. Lägst är valdeltagandet när det är som mörkast mellan november och januari. I den brittiska kontexten skulle en förflyttning av ett val från exempelvis september till maj öka valdeltagandet med 5,2 procentenheter.

7 Reformers och reformdiskussioner

De senaste decennierna har varit en tid av utbredd förändring av valsystemen till det nationella parlamentet. I inte mindre än 19 av de 25 studerade länderna har minst en signifikant förändring genomförts. Reformers och reformförslag ges en kort beskrivning i bilaga 2.

Den tydligaste förändringstrenden har varit den ökade övergången till blandade valsystem. Först kan konstateras att i synnerhet blandade majoritetsvals-system var mycket populära när de nya demokratierna i Öst- och Centraleuropa och Kaukasus skulle välja valsystem. Ungern, Bulgarien, Ryssland, Albanien, Ukraina, Litauen m.fl. har valt olika typer av blandade system. I de nya demokratierna förklarades valet av blandade system av en önskan om att inte lägga alla ägg i samma korg i den osäkra situation som rådde. Med mycket begränsad erfarenhet av demokratiska val föreföll det rimligt att kombinera olika system för demokratisk representation i valsystemet (Birch et al. 2002).

Men det är inte endast i de forna kommuniststaternas konstitutionella experimentverkstäder som de blandade valsystemen vunnit terräng. Tre OECD-demokratier – Japan, Italien och Nya Zeeland – gick också över till blandade valsystem under 1990-talet, även om Italien därefter hunnit byta ytterligare en gång.¹ Bevekelsegrunderna för att gå över till blandade system skilde sig emellertid både inbördes mellan de tre länderna och från östblocksländerna.

I Nya Zeeland berodde övergången från ett majoritetsvals-system av brittiskt snitt till ett blandat proportionellt valsystem på väljarnas missnöje med att inte kunna utkräva ansvar av båda de dominerande partierna (Denemark 2005). I Italien handlade övergången från ett proportionellt system med starkt

¹ Som en del av samma trend mot blandade system skulle även Israels återtagna reform (1996–2001) med direktvald premiärminister kunna ses, även om den inte direkt gällde själva valsystemet (Isaksson 2001).

personvalsinslag till ett blandat proportionellt system utan personvalsinslag på väljarnas missnöje med korruptionen i politiken (som delvis kopplades till personvalsinslaget) och med oförmågan att skapa starka regeringar (Katz 2005). I Japan slutligen var det missnöjet med det gamla majoritära SNTV-systemets inslag av fraktionsbildning och röstköp inom partierna som ledde till en övergång till ett blandat majoritetsvals system (Reed & Thies 2005). I både Nya Zeeland och Italien föregicks reformerna av folkomröstningar.

Den enda förändring av vals systemet i sin helhet bland de studerade länderna i övrigt är Italiens återkomst till ett proportionellt system 2005. Det nya systemet är konstitutionellt innovativt i så måtto att det på ett unikt sätt introducerar ett majoritärt element i ett i grunden proportionellt system genom den ”vinnarbonus” som den vinnande koalitionen tilldelas om den inte har lyckats vinna en bred majoritet på egen hand. Syftet är naturligtvis att skapa majoritetsregeringar som är starka nog att överleva begränsade avhopp eller avvikelser.

Även i Storbritannien har emellertid frågan om en totalrevision av det nationella vals systemet varit levande under de senaste decennierna och i synnerhet sedan *labours* återkomst till makten 1997. Såväl i valen till de regionala parlament som skapats i Skottland, Wales och Nordirland, som i valen till Europaparlamentet används numera andra vals system än FPTP. En statlig utredning föreslog också 1998 en ändring av vals systemet till Underhuset till ett majoritärt AV-system men med utjämningsmandat. Förslaget vann dock inte tillräckligt politiskt stöd.

När det gäller förändringar i graden av proportionalitet finns ingen genomgående trend. I Danmark (2007) och på Island (2000) har man gått i riktning mot ökad proportionalitet genom att minska antalet valkretsar utan att minska kammarstorleken. Norge har gått i samma riktning genom införandet av utjämningsmandat 1988 och ökningen av såväl det totala mandatantalet som utjämningsmandaten som kammarstorleken 2003. I dessa fall kan redan proportionella system sägas ha blivit än mer proportionella.

Polens vid demokratiseringen extremt proportionella system har i stället gjorts mindre proportionellt genom att landet delats in i fler valkretsar (1993) och att den nationella valkretsen tagits bort (2001). Diskussion om att frångå den nationella valkretsen har också förts i Nederländerna under 1990-talet. I alla de tre forna öststaterna – Litauen, Polen och Ungern – där partisystemen var

extremt svaga och splittrade, liksom i Israel, har småpartispärrarna höjts och proportionaliteten minskats.

En trend är att vissa länder velat knyta närmare band mellan väljare och valda genom att förstärka personvalsinslagen i sina valsystem. Sverige införde personval 1998 och Litauen gjorde det 2000. Även i Norge föreslog en statlig utredning 2002 införande av personval på nationell nivå, men förslaget har inte blivit verklighet. I Österrike minskades kraven för att det redan existerande personvalet skulle få genomslag. Liknande förslag, som dock inte genomförts har diskuterades i Nederländerna i 1990-talets början. Gemensamt för alla dessa genomförda och föreslagna förändringar är emellertid att personvalsinslaget förblir relativt marginellt i respektive system. Italien och Japan – som hade betydligt starkare personvalsinslag – har gått i motsatt riktning genom att byta till valsystem utan personvalsinslag.

En tydlig, men hittills inte särskilt stark, trend gäller införandet av lagstadgad könskvotering på partilistorna i valen till det nationella parlamentet. Italien var först ut 1993, men reformen förklarades grundlagsstridig av landets författningsdomstol och upphörde att gälla 1995. Belgien (1994), Frankrike (1999) och Portugal (2006) har däremot infört lagstadgad kvotering på partilistorna. En liknande reform har också diskuterats i Schweiz.

Även om det inte utgör en del av själva valsystemet kan slutligen nämnas att diskussioner om att införa möjligheter till elektronisk röstning har förts i en handfull länder. En del av diskussionen har gällt möjligheten att rösta och lagra röster elektroniskt i traditionella vallokaler, vilket redan är möjligt i bl.a. Belgien och Nederländerna. Men på längre sikt diskuteras också möjlighet för väljaren att rösta elektroniskt hemifrån. I exempelvis Finland behandlas under 2006 ett regeringsförslag om en grundlagsändring som öppnar för att båda dessa alternativ skall vara möjliga att införa när så önskas.

8 Sverige i ett internationellt perspektiv

Det svenska valsystemet har, med undantag för förlängningen av den ordinarie valperioden och införandet av ett personvalsmoment, förblivit sig likt sedan grundlagsreformerna på 1970-talet. I detta avslutande avsnitt skall det svenska valsystemet sättas in i ett internationellt perspektiv och slutsatser gällande eventuella reformbehov diskuteras mot bakgrund av länderjämförelsen.

Sverige hade vid valet 2006 en disproportionalitet på 2,04, klart lägre än genomsnittet räknat på alla länder i rapporten, men bara knappt under genomsnittet bland de proportionella systemen (se tabellerna 6a–b). Antalet effektiva partier, 4,15, ligger något under genomsnittet för proportionella system. Riksdagen är däremot betydligt större i förhållande till valmanskåren, bara 19 300 röstberättigade per ledamot, än genomsnittet i urvalet.

Som framgått av rapporten avgörs graden av proportionalitet inte bara av vilken typ av valsystem en stat har, utan också på den kombinerade effekten av faktorer som valkretsindelning, förekomsten av utjämningsmandat, småpartispärr, beräkningsmetod och kammarens storlek. Justeringar i något av dessa avseenden bör därför analyseras i ett sammanhang.

Nivån på proportionaliteten kan justeras så att man antingen närmar sig det demokratiska idealet att varje röst skall vara lika mycket värd (lägre disproportionalitet) eller det demokratiska idealet att väljarnas röster skall ha en tydligt ansvarsutkrävande effekt i förhållande till regeringsmakten (högre disproportionalitet). Disproportionaliteten kan sänkas genom att exempelvis göra valkretsarna färre och större, övergå till en annan beräkningsmetod – uddatalsmetoden, Hare's metod och Haagenbach-Bischoff's metod ger i genomsnitt mer proportionella resultat – eller genom att ta bort småpartispärren. Disproportionaliteten kan höjas genom att exempelvis ta bort utjämningsmandaten eller övergå till heltalsmetoden vid mandatfördelningen.

Det är emellertid värt att notera att det inte bara är *nivån* på disproportionaliteten som är av intresse i sammanhanget, utan även hur den påverkar olika typer av partier. Samma totalnivå på disproportionaliteten kan gynna eller missgynna partier av olika storlek, beroende på vilken mix av konstitutionella instrument som använts för att uppnå den gällande graden av proportionalitet.

I det svenska systemet skapar beräkningsmetoden – den jämkade uddatalsmetoden – viss disproportionalitet till fördel för stora och medelstora partier på mindre partiets bekostnad. Utjämningsmandaten reducerar disproportionaliteten på ett sätt som framför allt gynnar små partier. Småpartispärren skapar i sin tur ytterligare disproportionalitet, med de riktigt små partierna som förlorare. Sammantaget kan sägas att den relativt begränsade disproportionalitet som finns i det svenska valsystemet består av att stora partier gynnas med ett par procentenheter och att riktigt små partier missgynnas med ett par procentenheter, medan systemet är förhållandevis neutralt (dvs. proportionellt) med avseende på små och medelstora partier.

En reform där ett borttagande av utjämningsmandaten kombineras med ett borttagande av småpartispärren och en övergång till den ”rena” uddatalsmetoden skulle leda till en marginellt högre disproportionalitet (2,67 för 2006 års val) och något fler effektiva partier (4,26 för 2006 års val). Trots att nivån på proportionaliteten skulle bli i stort sett oförändrad kan en sådan reform sägas medföra ett antal fördelar jämfört med nuvarande system. I kombination skulle justeringarna leda till att disproportionaliteten fördelade sig jämnare över stora och små partier, och väljarnas röster därmed bli mer likvärdiga. *Borttagandet av småpartispärren* skulle ge väljare som inte känner sig hemma i de etablerade partierna chans till representation på nationell nivå. Det strategiska röstandet kan också förväntas minska om spärren togs bort. *Borttagandet av utjämningsmandaten* skulle samtidigt se till att inflytandet för de minsta partierna inte blir oproportionellt stort. Att ta bort utjämningsmandaten vore också det naturligaste sättet att minska riksdagens storlek i riktning mot den europeiska nivån. Det lokala sambandet blir slutligen något tydligare genom reformen utan att proportionaliteten blir sämre, eftersom den ”rena” uddatalsmetoden skulle ge mindre partier en rättvisare chans att vinna valkretsmandat.

När det gäller könsrepresentation har Sverige efter det senaste valet en så gott som helt jämn fördelning mellan kvinnor, 47

procent, och män, 53 procent. Det är också den överlägset jämnaste fördelningen av länderna i urvalet. Det är därför svårt att se att någon förändring av valsystemet i detta avseende – i form av exempelvis lagstadgad kvotering – skulle vara nödvändig i Sverige.

Det svenska valdeltagandet i riksdagsvalet, 82 procent vid 2006 års val, räcker till en tionde plats i länderurvalet, vilket är klart över genomsnittet. Sverige har dock, fram till det senaste valet, varit en del av en internationell trend av sjunkande valdeltagande i de nationella parlamentsvalen. I valen till Europaparlamentet är det svenska valdeltagandet, 39,4 procent vid valen 2004, bland de lägsta i urvalet. Oron för valdeltagandet är tydlig i såväl de senaste decenniernas demokratiutredningar som i Grundlagsutredningens direktiv, både avseende den sjunkande trenden i riksdagsvalen och den extremt låga nivån i Europaparlamentsvalen. Det torde emellertid vara svårt att peka på någon tydlig koppling mellan det – relativt sett – låga valdeltagandet och utformningen av nuvarande valsystem. Det mest effektiva sättet att öka valdeltagandet tycks vara att göra röstningshandlingen obligatorisk. Bortsett från en sådan åtgärd förefaller den viktigaste faktorn för att öka valdeltagandet vara att använda ett proportionellt valsystem, vilket Sverige redan gör. Vare sig orsakerna till det låga valdeltagandet eller lösningen på problemet ligger antagligen i modifikationer av valsystemet.

Den institutionella reform som ändå genomförts på valsystemsområdet är införandet av personval. Huvudavsikten var att synliggöra partiernas kandidater och stärka banden mellan väljare och valda (SOU 1993:21 s. 50f.). Reformen kan, åtminstone för valen till riksdagen, knappast anses ha uppfyllt sitt syfte i detta avseende. Andelen väljare som utnyttjade möjligheten att personrösta var ca 30 procent vid det första tillfället 1998 och har sjunkit sedan dess. Andelen väljare som korrekt kunde nämna minst en (1) kandidat i sin valkrets vid 2002 års val var heller inte högre än 30 procent och har snarast sjunkit efter införandet av personval (Holmberg & Oscarsson 2004, s. 185ff.). Någon indirekt, positiv effekt på valdeltagandet kan inte skönjas, då de tre val där personval tillämpats har haft det lägsta valdeltagandet sedan 1950-talet. Väljarnas inflytande över vilka som blivit invalda i riksdagen har inte heller ökat nämnvärt med personval. Antalet direkt personvalda ledamöter har bara varit 12, 10 respektive 6 av 349 stycken, vilket motsvarar en nedgång från 3,4 procent 1998 till 1,7 procent 2006.

En viktig orsak till personvalsreformens dåliga genomslagskraft är begränsningen att riksdagskandidater måste uppnå minst 8 procent av partiets röster i valkretsen för att partiernas nomineringsordning skall rubbas.¹ I debatten har därför höjts röster för att sänka eller helt avveckla denna spärr. Det finns emellertid inget vare sig i denna rapport eller i annan forskning som tyder på att valdeltagandet skulle vara högre i system med starka personvalsinslag. Däremot leder personvalsinslag både generellt och i det svenska fallet till en oönskad effekt, nämligen lägre partisammanhållning (jfr exempelvis Depauw & Martin 2005 och Davidsson 2006). Försämrade partisammanhållning innebär sämre möjlighet för väljarna att utkräva ansvar i parlamentariska demokratier som den svenska, där partierna även fortsättningsvis förväntas vara de dominerande aktörerna. Om det hittills relativt svaga personvalsinslaget skall justeras talar därför mycket för att det snarast borde vara i riktning mot att helt ta bort personvalet snarare än att förstärka det.

Sammanfattningsvis framstår det svenska valsystemet, med proportionella listval under begränsade möjligheter till personval, som ett relativt genomsnittligt europeiskt system. Rapporten har heller inte uppdagat några anomalier i det svenska systemet som skulle tyda på ett påtagligt reformbehov. De i detta avsnitt diskuterade justeringarna skulle emellertid – på marginalen – göra riksdagen mer normaldimensionerad, göra väljarnas röster mer likvärdiga utan att försvåra regeringsbildningen, samt stärka möjligheterna till demokratiskt ansvarsutkrävande.

¹ Av den utvärdering som riksdagen gjorde av personvalet 2002 framgår att en hypotetisk ökning från ca 30 till 50 procent personröstare i 2002 års hade resulterat i att de direkt personvalda med bibehållen spärrnivå varit 25 stycken i stället för 10 stycken. En ungefär lika stor effekt skulle ha erhållits om spärrnivån sänkts till samma nivå som tillämpas i Europavalen och de kommunala valen, dvs. 5 procent. Nielsen (2003), s. 30 och 58ff.

Referenser

Litteratur

Birch, S. (2003) *Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe*, New York:Palgrave Macmillan.

Birch, S., Millard, F., Popescu, M. & Williams, K. (2002) *Embodying Democracy: Electoral System Design in Post-Communist Europe*, New York:Palgrave Macmillan.

Dahlerup, D. & Freidenvall, L. (2005) "Quotas as a 'Fast Track' to Equal Political Representation for Women", *International Feminist Journal of Politics* 7:1.

Davidsson, L. (2004) *Kammare, kommuner och kabinett*, Stockholm:SNS.

Davidsson, L. (2006) *I linje med partiet? Maktspel och lojalitet i den svenska riksdagen*, Stockholm:SNS.

Denemark, D. (2004) "Choosing MMP in New Zealand: Explaining the 1993 Electoral Reform" i Shugart, M. & Wattenberg, M. (2004) (eds) *Mixed-Member Electoral Systems: Best of Both Worlds?*, Oxford:Oxford University Press.

Depauw, S. & Martin, S. (2005) "Legislative Party Discipline and Cohesion in Comparative Perspective" Paper prepared for ECPR Granada 2005 Conference Workshop #25.

Ds Ju 1986:1 *Valsystem i 20 länder. En översikt*.

Duverger, M. (1954) *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*, London:Methuen.

Gallagher, M. (1991) "Proportionality, Disproportionality and Electoral Systems" i *Electoral Studies* 10:33-51.

Holmberg, S. & Oscarsson, H. (2004) *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år.*, Stockholm: Norstedts Juridik.

Katz, R. (2004) "Reforming the Italian Electoral Law, 1993" i Shugart, M. & Wattenberg, M. (2004) (eds) *Mixed-Member Electoral Systems: Best of Both Worlds?*, Oxford:Oxford University Press.

Lundell, K. (2004) "Determinants of Candidate Selection: The Degree of Centralization in a Comparative Perspective", *Party Politics* 10:1.

Nielsen, P. (2003) *Personvalet 2002*, Riksdagens utredningar Konstitutionsutskottet (2003/04:URD6).

Norris, P. (2002) *Democratic Phoenix : Reinventing Political Activism*, Cambridge:Cambridge University Press.

Rallings, C., Thrasher, M. & Borisyuk, G. (2003) "Seasonal Factors, Voter Fatigue and the Costs of Voting" i *Electoral Studies* 22:65-79.

Reed, S. & Thies, M. (2004) "The Causes of Electoral Reform in Japan" i Shugart, M. & Wattenberg, M. (2004) (eds) *Mixed-Member Electoral Systems: Best of Both Worlds?*, Oxford:Oxford University Press.

Schuster, K., Pukelsheim, F., Drton, M. & Draper, N. (2003) "Seat Biases of Apportionment Methods for Proportional Representation" i *Electoral Studies* 22:651-676.

Shugart, M. & Wattenberg, M. (2004) (eds) *Mixed-Member Electoral Systems: Best of Both Worlds?*, Oxford:Oxford University Press.

SOU 1993:21 *Ökat personval*. Betänkande av Personvalskommittén.

Taagepera, R. (2002) "Nationwide Threshold of Representation" i *Electoral Studies* 21:383-401.

Taagepera, R. & Grofman, B. (2003) "Mapping the Indices of Seats-Votes Disproportionality and Inter-election Volatility" i *Party Politics* 9:6.

Internetkällor

ACE Project, databas sammanställd av ACE, tillgänglig på www.aceproject.org. Uppgifterna inhämtade under augusti 2006.

Election Guide, databas sammanställd av IFES, tillgänglig på www.electionguide.org. Uppgifterna inhämtade under augusti 2006.

Electoral Reform, Parliamentary Representation and the British MEP, forskningsprojekt om brittiska Europaparlamentarikers representationsroller, tillgänglig på www.meps.org.uk. Uppgifterna inhämtade under augusti 2006.

Europavalet 10-13 juni 2004, Europaparlamentets valsida, tillgänglig på www.elections2004.eu.int/elections.html. Uppgifterna inhämtade under augusti 2006.

PARLINE, databas sammanställd av Interparliamentary Union (IPU), tillgänglig på www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp. Uppgifter inhämtade under augusti 2006.

Quota Database, databas sammanställd av International IDEA och Stockholms universitet, tillgänglig på www.quotaproject.org. Uppgifter inhämtade under augusti 2006.

Tabeller och figurer

Tabell 1 Direktvalda ledamöter i nationella parlament

Land	Kammare	Valsätt	Ledamöter ¹	Röstberättigade (mij) ²	Röstberättigade/ledamot
Australien	Representant-huset	Majoritetsval (AV)	150	13,06	87 100
	Senaten	Proportionellt (STV)	76	13,06	171 800
Belgien	Representant-huset	Proportionellt	150	7,57	50 500
	Senaten	Proportionellt	40 av 74	7,57	106 600
Danmark	Folketinget	Proportionellt	179	4,00	22 300
Finland	Riksdagen	Proportionellt	200	4,17	20 900
Frankrike	National-församlingen	Majoritetsval (2 omgångar)	577	40,97	71 000
	Senaten	<i>Ej direktval</i>	33 ³	-	-
Irland	Representant-huset	Proportionellt (STV)	166	2,95	17 800
	Senaten	<i>Ej direktval</i>	60	-	-
Island	Alltinget	Proportionellt	63	0,21	3 300
Israel	Knesset	Proportionellt	120	5,01	41 800
Italien	Deputerande-kammaren	Proportionellt	630	47,16	74 900
	Senaten	Proportionellt	315 av 322	?	?
Japan	Representant-huset	Blandat – majoritetsval	480	103,36	215 300
	Rådskammaren	Blandat – majoritetsval	242	103,36	427 100
Kanada	Underhuset	Majoritetsval	308	22,81	74 100
	Senaten	<i>Ej direktval</i>	105	-	-
Litauen	Sejmen	Blandat – majoritetsval	141	2,67	18 900
Nederländerna	Representant-huset	Proportionellt	150	16,11	107 400
	Senaten	<i>Ej direktval</i>	75	-	-
Nya Zeeland	Representant-huset	Blandat – proportionellt	120	2,82	23 500
Norge	Stortinget	Proportionellt	169	3,42	20 200
Polen	Sejmen	Proportionellt	460	30,23	65 700
	Senaten	Majoritetsval	100	30,23	302 300
Portugal	Republik-församlingen	Proportionellt	230	8,79	38 200
Schweiz	Nationalrådet	Proportionellt	200	4,76	23 800
	Statsrådet	Majoritetsval ⁴	46	?	?
Spanien	Deputerande-kammaren	Proportionellt	350	33,47	95 600
	Senaten	Majoritetsval	208 av 259	33,47	160 900 ⁵
Storbritannien	Underhuset	Majoritetsval	646	44,18	68 400
	Överhuset	<i>Ej direktval</i>	721	-	-
Sverige	Riksdagen	Proportionellt	349	6,72	19 300
Tyskland	Förbundsdagen	Blandat – proportionellt	598	61,87	103 500
	Förbundsrådet	<i>Ej direktval</i>	69	-	-
Ungern	National-församlingen	Blandat – majoritetsval	386	8,05	20 900
USA	Representant-huset	Majoritetsval	435	210,42	483 700
	Senaten	Majoritetsval	100	210,42	2 104 200
Österrike	Nationalrådet	Proportionellt	183	5,91	32 300
	Förbundsrådet	<i>Ej direktval</i>	62	-	-

¹ I tabellen anges det formella mandatantalet. I blandade proportionella valsystem, som det tyska och det nyzeeländska, kan valutgången medföra att mandattalet tillåts öka över den formella nivån med s.k. överhängsmandat.

² Tabellen anger antalet röstberättigade vid senaste val.

³ Mandatantalet i den franska senaten kommer successivt att höjas till 346 år 2011 för att bättre "représenter la réalité démographique et les collectivités territoriales".

⁴ Majoritära valsystem i alla 26 kantonen och halvkantonen utom en, där valsystemet är proportionellt.

⁵ Beräknat på de 208 direktvalda mandaten.

Tabell 2 Ej direktvalda ledamöter i nationella parlament

Land	Kammare	Ledamöter	Tillsättningsorgan	System
Belgien	Senaten	34 av 74	Språkgruppernas parlament/Övriga senatorer/Kungafamiljen	Språkgruppernas parlament tillsätter 21 ledamöter, 10 ledamöter koopteras av de direktvalda senatorerna. Medlemmar av kungafamiljen kan också ta plats i senaten (f.n. 3 stycken).
Frankrike	Senaten	331 ¹	Ledamöter av lokala och regionala församlingar	Ledamöter från mindre <i>departement</i> väljs med ett majoritetsvals system och de från större <i>departement</i> väljs med ett proportionellt system. ²
Irland	Senaten	60	PM/Medborgare med examen från två universitet/ Representanthuset, avgående senaten och länsparlament	De tre tillsättningsorganen utser 11, 6 respektive 43 ledamöter. De 6 måste ha examen från något av två universitet. De 43 väljs ur 5 paneler representerande olika samhällsintressen.
Italien	Senaten	7 av 322	Presidenten	Utnämningar av tidigare presidenter och framstående medborgare.
Kanada	Senaten	105	Generalguvernören på PM:s begäran	Utnämningar av framstående medborgare från respektive delstat.
Nederländerna	Senaten	75	Provinsråden	Proportionellt val i 12 provinråd.
Spanien	Senaten	51 av 259	Parlamenten i de autonoma territorierna	Proportionellt val i 17 valkretsar motsvarande de autonoma territorierna.
Storbritannien	Överhuset	721	Monarken på PM:s begäran/ Anglikanska kyrkan/Adelsätter	603 ledamöter har utnämns som framstående medborgare. 26 ledamöter har plats i kraft av kyrkoambeten. 92 är ledamöter genom arv.
Tyskland	Förbundsrådet	69	Delstatsregeringarna	Ledamöterna utses av de 16 delstatsregeringarna.
Österrike	Förbundsrådet	62	Delstatsparlamenten	Ledamöterna utses proportionellt så att de avspeglar sammansättningen i de 9 delstatsparlamenten.

¹ Mandatantalet i den franska senaten kommer successivt att höjas till 346 stycken år 2011 för att bättre "représenter la réalité démographique et les collectivités territoriales".

² När utvidgningsreformen till 346 senatorer är klar år 2011 kommer 180 senatorer att vara proportionellt valda och 166 senatorer vara majoritært valda.

Tabell 3 Valperiod och upplösningsrätt

Land	Kammare	Val-period	Släpning	Upplösningsrätt	Val till parlament eller underhus 1979-2006 (varav upplösningsval)
Australien	Representant-huset	3	Nej	<i>Generalguvernören</i> 1. vid konflikt mellan kamrarna ¹ 2. på PM:s begäran.	10 (7)
	Senaten	6/3 ²	Ja, hälften vart 3:e år /Nej ³	<i>Generalguvernören</i> vid konflikt mellan kamrarna ⁴ .	-
Belgien	Representant-huset	4	Nej	<i>Monarken</i> efter godkännande av representanhusets majoritet ⁵ 1. om regeringen avgått 2. om regeringen förlorat en förtroendeomröstning <i>Automatiskt</i> vid grundlagsändring.	7 (5)
	Senaten	4	Nej	<i>Automatiskt</i> vid upplösning av representanhuset.	-
Danmark	Folketinget	4	Nej	<i>Monarken</i> på PM:s begäran. <i>Automatiskt</i> vid grundlagsändring.	9 (7)
Finland	Riksdagen	4	Nej	<i>Presidenten</i> på PM:s begäran.	7 (0)
Frankrike	National-forsamlingen	5	Nej	<i>Presidenten</i> efter att ha rådfrågat PM och parlamentets talman ⁶ .	6 (3)
	Senaten	6 ⁷	Ja, 1/3 vartannat år ⁸	Nej	-
Irland	Representant-huset	5	Nej	<i>Presidenten</i> på PM:s begäran. ⁹	8 (7)
	Senaten	5	Nej	<i>Automatiskt</i> vid upplösning av representanhuset.	-
Island	Alltinget	4	Nej	<i>Presidenten</i> på PM:s begäran. <i>Automatiskt</i> 1. om en av parlamentet initierad folkomröstning om presidenten inte går igenom 2. vid grundlagsändring.	6 (0)
Israel	Knesset	4	Nej	<i>Knesset</i> genom särskild lag.	9 (7)
Italien	Deputerande-kammaren	5	Nej	<i>Presidenten</i> efter att ha rådfrågat talmannen ¹⁰ .	8 (5)
	Senaten	5	Nej	<i>Presidenten</i> efter att ha rådfrågat talmannen ¹¹ .	-
Japan	Representant-huset	4	Nej	<i>Monarken</i> på PM:s begäran.	10 (10)
	Rådskammaren	6	Ja, hälften vart 3:e år	Nej	-

¹ Upplösning får dock inte ske om minde än 6 månader återstår av representanhusets mandatperiod.

² 6 år för de 72 delstatssenatorerna och 3 år för de 4 territoriesenatorerna.

³ För territoriesenatorerna tillämpas inte släpande mandatperioder: alla 4 byts ut vart 3:e år.

⁴ Upplösning får dock inte ske om minde än 6 månader återstår av representanhusets mandatperiod.

En delstatsguvernör kan i förtid avsluta mandatet för "sina" senatorer och besluta om nyval.

⁵ I båda fallen krävs också att representanhuset inte förmått presentera en ny PM-kandidat.

⁶ Nationalforsamlingen får inte upplösas igen inom 1 år från det val som följer på en upplösning.

⁷ Kortad från 9 år från och med år 2003.

⁸ Från och med år 2010 kommer i stället hälften att bytas ut vart 3:e år.

⁹ Presidenten kan dock vägra upplösning om PM inte åtnjuter representanhusets förtroende.

¹⁰ Upplösning får inte ske under de 6 sista månaderna av presidentens ämbetsperiod, om den inte helt eller delvis sammanfaller med de 6 sista månaderna av representanhusets mandatperiod.

¹¹ Upplösning får inte ske under de 6 sista månaderna av presidentens ämbetsperiod, om den inte helt eller delvis sammanfaller med de 6 sista månaderna av senatens mandatperiod.

Japan	Rådskammaren	6	Ja, hälften vart 3:e år	Nej	-
Kanada	Underhuset	5	Nej	Generalguvernören på PM:s begäran.	9 (7)
	Senaten	75 år	Ja, när vakanser uppstår	Nej	-
Litauen	Sejmen	4	Nej	Sejmen med 3/5-majoritet Presidenten 1. om regeringen inte kan presentera ett program ¹ 2. om regeringens program förkastats av parlamentet två gånger ² 3. på PM:s begäran om regeringen förlorat en förtroendeomröstning.	4 (1)
Nederländerna	Representant-huset	4	Nej	Monarken på PM:s begäran. Automatiskt 1. vid grundlagsändring 2. vid monarkens död.	7 (2)
	Senaten	4	Nej	Monarken på PM:s begäran. Den nyvalda senaten fullföljer bara den upplösta senatens mandatperiod. Automatiskt vid monarkens död.	-
Nya Zeeland	Representant-huset	3	Nej	Generalguvernören på PM:s begäran.	9 (0)
Norge	Stortinget	4	Nej	Nej	7 (0)
Polen	Sejmen	4	Nej	Sejmen med 2/3-majoritet Presidenten efter att ha rådfrågat parlamentets talman ³ 1. om regeringsbildningen misslyckas ⁴ 2. om ingen statsbudget antagits ⁵ .	5 (2)
	Senaten	4	Nej	Automatiskt vid upplösning av sejmen.	-
Portugal	Republik-församlingen	4	Nej	Presidenten efter att ha rådfrågat regeringen och partier som är representerade i republik-församlingen ⁶ .	10 (6)
Schweiz	Nationalrådet	4	Nej	Automatiskt vid fullständig grundlagsändring.	7 (0)
	Statsrådet	4	Nej	Automatiskt vid fullständig grundlagsändring.	-
Spanien	Deputerande-kammaren	4	Nej	PM efter att ha rådfrågat regeringen ⁷ . Monarken med talmannens godkännande vid misslyckad regeringsbildning ⁸ . Automatiskt vid grundlagsändring.	8 (6)

¹ Tidsfristen är 30 dagar efter att regeringen presenterats för parlamentet.

² Tidsfristen är 60 dagar efter att regeringen presenterats för parlamentet.

³ Beslut om upplösning är däremot explicit undantagna från listan av beslut för vilka presidenten måste inhämta PM:s godkännande.

⁴ Aktörerna har tre chanser att under en period om maximalt 56 dagar presentera en regering som har sejmens förtroende.

⁵ Tidsfristen är 4 månader.

⁶ Upplösning får inte ske under de 6 första månaderna av mandatperioden eller under de 6 sista månaderna av presidentens mandatperiod.

⁷ Upplösning får inte ske förrän tidigast 1 år efter tidigare upplösning eller under ett misstroendeomröstningsförfarande.

⁸ Tidsfristen är två månader.

Spanien	Senaten	4	Nej	<i>PM</i> efter att ha rådfrågat regeringen ¹ . <i>Automatiskt</i> vid upplösning av deputerandekammaren.	-
Storbritannien	Underhuset	5	Nej	<i>Monarken</i> på <i>PM:s</i> begäran.	7 (6)
	Överhuset	Livstid	Nej	Nej	-
Sverige	Riksdagen	4	Nej	<i>Regeringen</i> ² <i>Automatiskt</i> vid misslyckad regeringsbildning. ³ Den nyvalda riksdagen fullföljer bara den upplösta riksdagens mandatperiod.	9 (0)
Tyskland	Förbundsdagen	4	Nej	<i>Presidenten</i> 1. vid misslyckad regeringsbildning ⁴ 2. på <i>PM:s</i> begäran om regeringen förlorat en förtroendestämning ⁵ .	8 (4)
	Förbundsrådet	Varierar	Ja, genom olika valdagar i delstaterna	Nej	-
Ungern	Nationalförsamlingen	4	Nej	<i>Nationalförsamlingen</i> <i>Presidenten</i> efter att ha rådfrågat <i>PM</i> , talmannen och partier som är representerade i nationalförsamlingen 1. om regeringen för 4:e gången på ett år förlorar en förtroendestämning 2. om presidentens <i>PM-förslag</i> inte godkännts ⁶ .	4 (0)
USA	Representanthuset	2	Nej	Nej	14 (0)
	Senaten	6	Ja, 1/3 vartannat år	Nej	-
Österrike	Nationalrådet	4	Nej	<i>Nationalrådet</i> genom särskild lag. <i>Presidenten</i> ⁷ <i>Automatiskt</i> om en av parlamentet initierad folkomröstning om presidenten inte går igenom.	9 (5)
	Förbundsrådet	Varierar	Ja, genom olika valdagar i delstaterna	Nej	-

¹ Upplösning får inte ske förrän tidigast 1 år efter tidigare upplösning eller under ett misstroendestämningförfarande.

² Expeditionsministär kan inte besluta om upplösning. Upplösning får ske tidigast 3 månader efter nyvald riksdags första sammanträde.

³ Fyra försök görs att bilda en regering som har riksdagens förtroende. Extraval hålls inte om det är mindre än 3 månader kvar till ordinarie val.

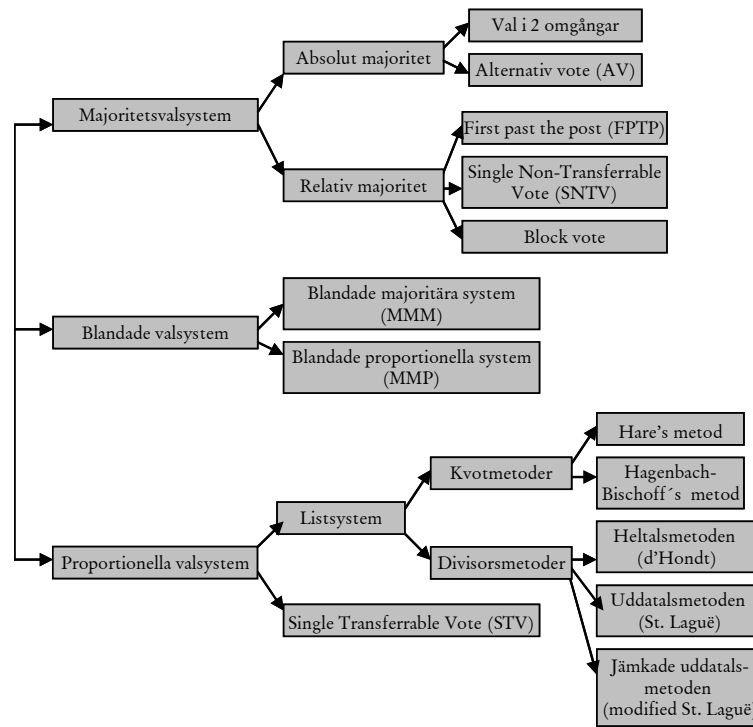
⁴ Beslut om upplösning är explicit undantaget från listan av beslut för vilka presidenten måste inhämta *PM:s* godkännande. Aktörerna har tre chanser att under en period om maximalt 14 dagar presentera en regering som har förtroende hos en absolut majoritet av Förbunds dagens medlemmar.

⁵ Tidsfristen är 21 dagar från den förlorade förtroendestämningen.

⁶ Tidsfristen är 40 dagar.

⁷ Men bara en gång "av samma skäl".

Figur 1 Valsystem

Tabell 4a Parlamentskammare som väljs med majoritetsvals-system

Land	Kammare	Mandat	Valkretsar	Mandat/valkr. (min-median-max)	Röster	Fördelningsprincip
Australien	R.huset	150	150	1-1-1	Antal kandidater	Absolut majoritet – AV
<i>Väljaren rangordnar valfritt antal kandidater. Därefter elimineras successivt kandidater med lägst antal försahandsröster och dessas andrahandsröster fördelas mellan övriga kandidater tills en kandidat når absolut majoritet.</i>						
Frankrike	Nat. församlingen	577	577	1-1-1	1 per omgång	Omg. 1: Absolut majoritet ¹ Omg. 2: Flertal – FPTP
<i>Om ingen kandidat får absolut majoritet går alla kandidater som fått minst 12,5 % vidare till en andra omgång, då flertal räcker.²</i>						
Kanada	Underhuset	308	308	1-1-1	1	Flertal – FPTP
Polen	Senaten	100	40	2-2-4	2-4	Flertal – Block vote
<i>Väljaren får rösta på lika många kandidater som antalet valkretsmandat.</i>						
Schweitz	Statsrådet	44 av 46	25 ³	1-2-2	1	Varierar mellan delstater
<i>I vissa fall krävs absolut majoritet i två omgångar, i andra fall används enkel majoritet.</i>						
Spanien	Senaten	208 av 259 ⁴	52	1-4-4	1-3	Flertal – modif. Block vote
<i>Väljaren får i de flesta valkretsar rösta på en kandidat färre än antalet valkretsmandat.</i>						
Storbritannien	Underhuset	646	646	1-1-1	1	Flertal – FPTP
USA	R.huset	435	435	1-1-1	1	Flertal – FPTP
	Senaten	100	100	1-1-1	1	Flertal – FPTP

¹ Det krävs också 25 % valdeltagande för avgörande i den första omgången.

² Om bara en kandidat skulle uppfylla villkoret om 12,5 % av rösterna i den första omgången får dock även kandidaten med näst flest röster ställa upp i en andra omgång.

³ I en ytterligare valkrets används ett proportionellt valsystem vid tillsättning av de 2 mandat.

⁴ Ytterligare 51 mandat tillsätts indirekt.

Tabell 4b Parlamentskammare som väljs enligt proportionella valsistem

Land	Kammare	Mandat (UTJ-mandat)	Valkretsar	Mandat/ valkrets (min-median-max)	Röster	Fördelningsprincip	Spärr
Australien	Senaten	76	8	2-12-12	Antal kandidater	STV (K) på valkrets nivå.	Nej
<i>Väljaren rangordnar valfritt antal kandidater. Kandidater som uppnår Droop's kvot är valda. Eventuellt överskott för valda kandidater fördelas proportionellt mot andrahandsrösterna. Vid behov elimineras successivt kandidater med lägst antal förstahandsröster och dessas andrahandsröster fördelas mellan övriga kandidater tills rätt antal kandidater nått kvoten.</i>							
Belgien	R.huset	150	11	4-15-24	1	Heltalsmetoden (D) på valkrets nivå.	Vk: 5 %
	Senaten	40 av 74 ¹	2 ²	15-20-25	1	Heltalsmetoden (D) på valkrets nivå.	Vk: 5 %
<i>Valkretsarna utgörs av de två språkgrupperna. Väljarna indelas i valkretsar baserat på sitt partival (franska respektive flamländska partier).</i>							
Danmark	Folketinget	175 av 179 (40)	1 (17) ³	2-8-22	1	<i>Partifördelning:</i> Hare's metod (K) på nationell nivå. <i>Valkretsmandat:</i> Heltalsmetoden (D) på valkrets nivå. <i>Utjämningsmandat:</i> Uddatalsmetoden (D) på regional nivå. Danska metoden (D) på valkrets nivå.	<i>För UTJ-mandat:</i> N 2 % eller 12 av 3 regioner röster motsvarande ett genomsnittligt VK-mandat eller Ett VK-mandat.
<i>Den totala mandatfördelningen mellan partierna avgörs i praktiken i en nationell valkrets med Hare's metod (K) mellan partier som klarar något av de tre spärkvillkoren, medan fördelningen av partiernas mandat på valkretsar sker med olika divisorsmetoder. Utjämningsmandatets fördelning på valkretsar sker i två steg: först till de tre regionerna, därefter till valkretsarna i respektive region.</i>							
Finland	Riksdagen	199 av 200	14 ⁴	6-13-33	1	Heltalsmetoden (D) på valkrets nivå.	Nej
<i>Kandidaterna rangordnas efter personröster och tilldelas därefter jämförelsetal enligt Heltalsmetoden (D) baserade på sina partiers röstetal.</i>							
Irland	R.huset	166	42	3-4-5	Antal kandidater	STV (K) på valkrets nivå.	Nej
<i>Väljaren rangordnar valfritt antal kandidater. Kandidater som uppnår Droop's kvot är valda. Eventuellt överskott för valda kandidater fördelas proportionellt mot andrahandsrösterna. Vid behov elimineras successivt kandidater med lägst antal förstahandsröster och dessas andrahandsröster fördelas mellan övriga kandidater tills rätt antal kandidater nått kvoten.</i>							
Island	Alltinget	63 (9)	6	10-10,5-11	1	<i>Valkretsmandat:</i> Heltalsmetoden (D) på valkrets nivå. <i>Utjämningsmandat:</i> Heltalsmetoden (D) på nationell nivå.	<i>För UTJ-mandat:</i> N 5 %
<i>Valkretsmandatet kompletteras med valkretsknutna utjämningsmandat, vars fördelning avgörs genom en beräkning av den totala mandatfördelningen med heltalsmetoden (D) på nationell nivå bland partier som klarat spärren.</i>							
Israel	Knesset	120	1	-	1	Heltalsmetoden (D) på nationell nivå.	N 2 %
Italien	D.kammaren	617 av 630	1 el 2 (26) ⁵	2-22-45	1	<i>Partifördelning:</i> Hare's metod (K) på nationell nivå. <i>Valkretsmandat:</i> Hare's metod (K) på valkrets nivå.	<i>Koalition:</i> N 10 % <i>Parti i koalition</i> N 2 % ⁶ <i>Parti utanför koalition</i> N 4 % ⁷

¹ Ytterligare 34 mandat tillsätts indirekt.

² Formellt utgör också det tvåspråkiga Bryssel en egen valkrets, men vid röstfördelningen sorteras Brysselbornas röster in i respektive språkgrupp.

³ Två ytterligare valkretsar utgörs av Färöarna respektive Grönland som vardera tillsätter ytterligare 2 mandat.

⁴ En ytterligare valkrets utgörs av Åland som tillsätter 1 mandat genom majoritetsval.

⁵ I en ytterligare valkrets tillsätts 1 mandat genom majoritetsval.

De 12 mandat som väljs av utomlands boende italienare bildar också en valkrets där mandatfördelningen beräknas separat från fördelningen av fastlandsmandaten. Valsystemet för denna valkrets är detsamma som för fastlandet, med undantag för att systemet med "vinnarbonus" inte tillämpas.

⁶ Även det största parti inom varje koalition som inte når 2 %-gränsen får delta i mandatfördelningen.

⁷ Även partier för språkliga minoriteter som uppnår minst 20 % av rösterna i en valkrets får delta i mandatfördelningen.

<i>Ett system med nationell "vinnarbonus" tillämpas som garanterar koalitionen med flest röster en representation om minst 340 mandat (55 %). Först beräknas en mandatfördelning i en nationell valkrets med Hare's metod (K) bland partier som uppfyller något av spär villkoren. Om koalitionen med flest röster får minst 340 mandat gäller denna fördelning. Om så inte är fallet delas partier som klarar spär villkoren in i en "valkrets" för vinnarkoalitionen och en för övriga partier. I den förstnämnda fördelas 340 mandat enligt Hare's metod (K), medan övriga delar på 277 mandat enligt Hare's metod (K). Slutligen fördelas mandaten i de 26 valkretsarna enligt Hare's metod (K) på valkrets nivå men med bibehållen nationell proportionalitet.</i>						
Italien	Senaten	301 av 322 ¹	18 ²	2-10-47	1	Hare's metod (K) på valkrets nivå Koalitioner: V _k 20 % Parti i koalition V _k 3 % Parti utanför koalition V _k 8 %
<i>Ett system med "vinnarbonus" tillämpas i varje valkrets som garanterar koalitionen med flest röster en representation om minst 55 % av valkretsens mandat. Först beräknas en mandatfördelning med Hare's metod (K) på valkrets nivå bland partier som uppfyller något av spär villkoren. I valkretsar där koalitionen med flest röster får minst 55 % av valkretsmandaten gäller denna fördelning. Om så inte är fallet fördelas 55 % av valkretsmandaten enligt Hare's metod (K) mellan de av vinnarkoalitionens partier som klarar 3 %-spärren. Övriga 45 % fördelas på motsvarande sätt bland övriga partier som klarar något av spär villkoren.</i>						
Nederländerna	R.huset	150	1	-	1	Heltalsmetoden (D) på nationell nivå N 0,67%
Norge	Stortinget	169 (19)	19	4-8-17	1	Valkretsmandat: Jämkade uddatalsmodellen (D) på valkrets nivå Utjämningsmandat: Jämkade uddatalsmodellen (D) på nationell nivå För UTI-mandat: N 4 %
<i>Valkretsmandaten kompletteras med valkretsknutna utjämningsmandat, vars fördelning avgörs genom en beräkning av den totala mandatfördelningen med jämkade uddatalsmodellen (D) på nationell nivå bland partier som klarar spärren.</i>						
Polen	Sejmen	460	41	7-11-19	1	Heltalsmetoden (D) på valkrets nivå Koalitioner: N 8 % Partier: N 5 % ³
Portugal	R.församlingen	230	22	2-6-48	1	Heltalsmetoden (D) på valkrets nivå Nej
Schweiz	N.rådet	195 av 200	21 ⁴	2-7-34	2-34	Hagenbach-Bischoff's metod (K) på valkrets nivå med block vote Nej
<i>Väjaren har lika många röster som antalet valkretsmandat i valkretsen (block vote).</i>						
Spanien	D.kam-maren	348 av 350	50 ⁵	3-5-35	1	Heltalsmetoden (D) på valkrets nivå V _k 3 %
Sverige	Riksdagen	349 (39)	29	2-9-34	1	Valkretsmandat: Jämkade uddatalsmodellen (D) på valkrets nivå Utjämningsmandat: Jämkade uddatalsmodellen (D) på nationell nivå N 4 % eller V _k 12% För UTI-mandat: N 4 %
<i>Vid fördelningen av ett partis utjämningsmandat på valkretsar används uddatalsmodellen (D) på nationell nivå.</i>						
Österrike	N.rådet	183	9 reg & 43 vk	3-4-8	1	Valkretsmandat: Hare's metod (K) på valkrets nivå Regionmandat: Hare's metod (K) på regional nivå Utjämningsmandat: Heltalsmetoden (D) på nationell nivå För REG- & UTI-mandat: N 4 % eller 1 VK-mandat
<i>De partier som uppfyller villkoren deltar först i en fördelning av regionala mandat enligt Hare's metod (K) på regional nivå. Slutligen fördelas utjämningsmandat i en nationell valkrets enligt heltalsmetoden (D).</i>						

¹ 7 ytterligare mandat tillsätts genom utnämningar.

² Två valkretsar använder andra system. I en av dem tillsätts 6 mandat med majoritetsval och 1 med proportionellt val enligt heltalsmetoden (D). I den andra tillsätts 1 mandat genom majoritetsval.

De 6 mandat som väljs av utomlands boende italienare bildar också en valkrets där mandatfördelningen beräknas separat från fördelningen av fastlandsmandaten. Valsystemet för denna valkrets är detsamma som för fastlandet, med undantag för att systemet med "vinnarbonus" inte tillämpas.

³ Den nationella spärren gäller ej partier för språkliga minoriteter.

⁴ I 5 valkretsar som tillsätter 1 mandat vardera används majoritetsval.

⁵ Ytterligare två valkretsar utgörs av de autonoma städerna Ceuta och Mellilla, vilka tillsätter 1 mandat var genom majoritetsval.

Tabell 4c Parlamentskammare som väljs enligt blandade majoritetsvalsystem

Land	Kammare	Mandat	Valkretsar	Mandat/valkrets (min-median-max)	Röster	Fördelningsprincip	Spärr
Japan	R.huset	300	300	1-1-1	1	Flertal – FPTP	1/6 av giltiga röster.
	R.huset	180	1 (11)	6-16-30	1	Heltalsmetoden (D) på nationell nivå.	Nej
<i>I den proportionella delen används i praktiken en nationell valkrets vid beräkningen av mandatfördelningen mellan partier, medan mandatens fördelning över landet styrs av indelningen i 11 valkretsar.</i>							
Japan	R.kammaren	146	47	2-2-8	1	Flertal – SNTV	1/6 av giltiga röster.
	R.kammaren	96	1	-	1	Heltalsmetoden (D) på nationell nivå.	Nej
<i>I den majoritära delen lägger väljaren en röst på en kandidat och de kandidater som får flest röster är valda.</i>							
Litauen	Sejmen	71	71	1-1-1	1 per omg.	Omg. 1: Absolut majoritet ¹ . Omg. 2: Flertal – FPTP.	Nej
	Sejmen	70	1	-	1	Hare's metod (K) på nationell nivå ²	N 5 %
<i>I den majoritära delen går de två kandidater vidare till den andra omgången som fått flest röster i första. I den proportionella delen kan väljaren bara rösta på ett parti, men har 5 personröster.</i>							
Ungern	N.församlingen	176	176	1-1-1	1	Omg. 1: Absolut majoritet ³ . Omg. 2: Flertal – FPTP ⁴ .	Nej
	N.församlingen	210	20+1	u.s.	1	Hagenbach-Bischoff's metod (K) på valkrets nivå.	N 5 %
<i>I den majoritära delen får alla kandidater ställa upp i andra omgången om valdeltagandet i den första var lägre än 50 %. Annars bara de som fick över 15 % i första omgången.⁵ I den proportionella delen fördelas mandat först på valkrets nivå och därefter på nationell nivå.</i>							

¹ Det krävs också 40 % valdeltagande för avgörande i den första omgången om inte vinnaren förutom absolut majoritet av de röstande också fått stöd av minst 20 % av de röstberättigade.

² Valdeltagande på 25 % krävs, annars omval.

³ Det krävs också 50 % valdeltagande för avgörande i den första omgången.

⁴ För att valet skall vara giltigt krävs 25 % valdeltagande.

⁵ Om färre än fyra kandidater skulle uppfylla villkoret om 15 % av rösterna i den första omgången får de tre kandidaterna med flest röster ställa upp i en andra omgång.

Tabell 4d Parlamentskammare som väljs enligt blandade proportionella valsystem

Land	Kammare	Mandat	Valkretsar	Mandat/valkrets (min-median-max)	Röster	Fördelningsprincip	Spärr
Nya Zeeland	N.församlingen	69	69 ¹	1-1-1	1	Flertal – FPTP	Nej
	N.församlingen	51	1	-	1	Uddatalsmetoden (D) på nationell nivå.	N 5 % eller 1 VK-mandat
<i>Den nationella fördelningen bland de proportionella rösterna avgör mandatfördelningen mellan partierna i hela valet. Om ett parti vunnit fler enmansvalkretsar än proportionellt får dessa behållas och läggs på kammarens sammanlagda mandattal. Vid tillsättningen av mandat kommer först de som vunnit enmansvalkretsar och därefter listvalda.</i>							
Tyskland	F.dagen	299	299	1-1-1	1	Flertal – FPTP	Nej
	F.dagen	299	1 (11)	2-10-70 ²	1	Partifördelning: Hare's metod (K) på nationell nivå. Valkretsmandat: Hare's metod (K) på valkrets nivå.	N 5 % eller 3 VK-mandat
<i>Den nationella fördelningen bland de proportionella rösterna avgör mandatfördelningen mellan partierna i hela valet. Om ett parti vunnit fler enmansvalkretsar än proportionellt får dessa behållas och läggs på kammarens sammanlagda mandattal. Vid tillsättningen av mandat kommer först de som vunnit enmansvalkretsar och därefter listvalda.</i>							

¹ Sju av dessa är reserverade för maorikandidater.

² Proceduren för fördelningen av mandat gör att antalet mandat i flermandatsvalkretsarna kan variera mellan olika val. Uppgifterna gäller valet 2005.

Tabell 5 Personval mellan ett partis kandidater

Land	Kammare	Valsystem	Personval	Antal	Parti- ordning	Spärr	Panachering
Australien	R.huset	Major. (AV)	Nej ¹	-	-	-	-
	Senaten	Prop. (STV)	Frivilligt	Rangordning av valfritt antal kandidater.	Ja	Nej	Ja
<i>Väljaren anger en preferensordning av så många kandidater han/hon önskar.</i>							
Belgien	R.huset	Prop.	Frivilligt	1	Ja	H-B-kvot av p- röster.	Nej
	Senaten	Prop.	Frivilligt	1	Ja	H-B-kvot av p- röster.	Nej
<i>Liströster "fyller på" kandidaternas personröster i listordningen tills mandatkvoten nås. Om det skulle finnas mandat kvar att fylla när liströsterna "tagit slut" tillsätts dessa enligt personröster.</i>							
Danmark	Folketinget	Prop.	Frivilligt	1	Nej/Nej/ Ja	Nej/Nej/ H-B-kvot av p- röster.	Nej
	<i>Varje parti avgör själv personvalsinslaget genom att välja någon av tre uppställningstyper på valsedeln. Vore sig vid sidordnad eller kretsvis uppställning finns partiordning eller spärr. Vid kretsvis uppställning sammanräknas dock personröster i valkretsen med partiösterna i kandidatens uppställningskrets.² Vid kretsvis uppställning med partilista finns både partiordning och spärr.</i>						
Finland	Riksdagen	Prop.	Obligatoriskt	1	Nej	Nej	Nej
Frankrike	N.för- sämlingen	Major. (2 omg)	Nej	-	-	-	-
Irland	R.huset	Prop. (STV)	Frivilligt	Rangordning av valfritt antal kandidater.	Nej	Nej	Ja
	<i>Väljaren anger en preferensordning av så många kandidater han/hon önskar.</i>						
Island	Alltinget	Prop.	Nej	-	-	-	-
Israel	Knesset	Prop.	Nej	-	-	-	-
Italien	D.kammaren	Prop.	Nej	-	-	-	-
	Senaten	Prop.	Nej	-	-	-	-
Japan	R.huset	Blandat – major.	Nej	-	-	-	-
	R.kammaren	Blandat – i major.- delen.	Obligatoriskt	1	u.s.	1/6 av Hare- kvoten.	Nej
Kanada	U.huset	Major.	Nej	-	-	-	-
Litauen	Sejmen	Blandat – major.	Frivilligt i prop.delen.	5	Ja	Varierar	Nej
	<i>Partierna kan själva bestämma och måste i förväg deklarerat om personrösterna eller listordningen skall vara avgörande.</i>						
Neder- länderna	R.huset	Prop.	Obligatoriskt	1	Ja	25 % av Hare- kvoten.	Nej
Nya Zeeland	R.huset	Blandat – prop.	Nej	-	-	-	-
Norge	Stortinget	Prop.	Nej	-	-	-	-
Polen	Sejmen	Prop.	Obligatoriskt	1	Ja	Nej	Nej
	Senaten	Major.	Obligatoriskt	Antal vk- mandat.	Nej	Nej	Ja
Portugal	R.för- sämlingen	Prop.	Nej	-	-	-	-
Schweiz	N.rådet	Prop.	Frivilligt	Antal vk- mandat.	Ja ³	Nej	Ja
<i>Systemet är också kumulativt, så att väljaren kan bestämma om han/hon vill använda 1 eller 2 av sina röster på en viss kandidat.</i>							

¹ I princip vore personval möjligt om partierna valde att ställa upp med mer än en kandidat per valkrets, vilket de av taktiska skäl avstår från.

² Detta medför att kandidater från stora uppställningskretsar gynnas.

³ Väljaren kan använda en förtryckt valsedel om han/hon vill följa partiets "listordning".

Schweiz	Statsrådet	Major.	Nej	-	-	-	-
Spanien	D.kammaren	Prop.	Nej	-	-	-	-
	Senaten	Major.	Obligatoriskt	Ett färre än antalet vk-mandat.	Nej	Nej	Ja
Storbritannien	U.huset	Major.	Nej	-	-	-	-
Sverige	Riksdagen	Prop.	Frivilligt	1	Ja	8 % av p-röster.	Nej
Tyskland	F.dagen	Blandat – prop.	Nej	-	-	-	-
Ungern	N.för-samlingen	Blandat – major.	Nej	-	-	-	-
USA	R.huset	Major.	Nej	-	-	-	-
	Senaten	Major.	Nej	-	-	-	-
Österrike	N.rådet	Prop.	Obligatoriskt	1	Ja	50 % av Harekvoten på vk-nivå eller 1/6 av p-röster.	Nej

Tabell 6a Disproportionalitet och partisystem – länderurval

Land	Kammare	Valsätt	Disproportionalitet (senaste val)	Andel för de två största partierna (senaste val)	Effektivt antal partier (senaste val)
Frankrike	Nationalförsamlingen	Majoritetsval (2 omgångar)	17,70	86,3 %	2,24
Storbritannien	Underhuset	Majoritetsval	16,57	85,6 %	2,47
Japan	Representanthuset	Blandat – majoritetsval	10,67	85,2 %	2,27
Kanada	Underhuset	Majoritetsval	8,01	73,7 %	3,22
Australien	Representanthuset	Majoritetsval (AV)	7,51	89,3 %	2,34
Portugal	Republikförsamlingen	Proportionellt	6,58	85,2 %	2,56
Irland	Representanthuset	Proportionellt (STV)	6,53	67,5 %	3,40
Polen	Sejmen	Proportionellt	5,98	62,6 %	4,26
Spanien	Deputerandekammaren	Proportionellt	5,11	86,3 %	2,50
Belgien	Representanthuset	Proportionellt	4,73	33,3 %	7,03
Finland	Riksdagen	Proportionellt	3,71	53,3 %	4,93
Italien	Deputerandekammaren	Proportionellt	3,46	57,1 %	5,08
Belgien	Senaten	Proportionellt	3,23	35,0 %	7,08
Schweiz	Nationalrådet	Proportionellt	3,18	53,5 %	6,60
Italien	Senaten	Proportionellt	3,02	44,8 %	6,70
USA	Representanthuset	Majoritetsval	2,92	99,8 %	2,00
Ungern	Nationalförsamlingen	Blandat – majoritetsval	2,89	85,5 %	2,61
Norge	Stortinget	Proportionellt	2,45	58,6 %	4,56
Tyskland	Förbundsdagen	Blandat – proportionellt	2,39	73,0 %	3,44
Sverige	Riksdagen	Proportionellt	2,04	65,0 %	4,15
Israel	Knesset	Proportionellt	1,88	40,0 %	7,84
Island	Alltinget	Proportionellt	1,69	64,7 %	3,71
Österrike	Nationalrådet	Proportionellt	1,06	80,9 %	2,88
Danmark	Folketinget	Proportionellt	1,04	56,6 %	4,89
Nya Zeeland	Representanthuset	Blandat – proportionellt	1,04	81,7 %	2,98
Nederländerna	Representanthuset	Proportionellt	1,00	57,3 %	4,74
Australien	Senaten	Proportionellt (STV)	u.s.	81,6 %	2,90
Japan	Rådskammaren	Blandat – majoritetsval	u.s.	79,8 %	2,93
Litauen	Sejmen	Blandat – majoritetsval	u.s.	45,4 %	6,21
Polen	Senaten	Majoritetsval	u.s.	83,0 %	2,76
Schweiz	Statsrådet	Majoritetsval	u.s.	63,0 %	3,74
Spanien	Senaten	Majoritetsval	u.s.	88,0 %	2,52
USA	Senaten	Majoritetsval	u.s.	99,0 %	2,02
Genomsnitt			4,86	69,7 %	3,93

Kommentar: u.s. = uppgift saknas.

Tabell 6b Disproportionalitet och partisystem – genomsnitt

Typ av valsystem	Disproportionalitet (senaste val)	Andel för de två största partierna (senaste val)	Effektivt antal partier (senaste val)
Majoritetsval	10,5	85,3 %	2,6
Blandade majoritetsval	6,8	74,0 %	3,5
Blandade proportionella	1,7	77,4 %	3,2
Proportionella	3,3	59,7 %	4,8
mandatfördelning på nationell nivå	1,5	59,3 %	4,7
mandatfördelning på valkrets nivå	4,6	60,3 %	5,0

Tabell 7a Valdeltagande – länderdata

Land	Kammare	Valsystem	Oblig- atorisk röstning	Generell förtids- röstning	Valdag alltid ledig?	Valdel- tagande (senaste val)	± valdel- tagande (1979- 2006)
Australien	Senaten	Prop. (STV)	Ja	Nej	Ja	94,8 %	- 0,3
Belgien	Senaten	Prop.	Ja	Nej	Ja	94,4 %	u.s.
Australien	R.huset	Major. (AV)	Ja	Nej	Ja	94,3 %	- 0,5
Belgien	R.huset	Prop.	Ja	Nej	Ja	91,6 %	- 0,8
Island	Alltinget	Prop.	Nej	Ja	Ja	87,7 %	- 0,1
Danmark	Folketinget	Prop.	Nej	Nej	Nej	84,5 %	- 1,6
Österrike	N.rådet	Prop.	Nej ¹	Nej	Ja	84,3 %	- 2,5
Italien	D.kam- maren	Prop.	Nej	Nej	Ja (2 dgr)	83,6 %	- 2,6
Italien	Senaten	Prop.	Nej	Nej	Ja (2 dgr)	83,5 %	u.s.
Sverige	Riksdagen	Prop.	Nej	Ja	Ja	82,0 %	- 4,3
Nya Zeeland	R.huset	Blandat – prop.	Nej ²	Nej	Ja	80,9 %	- 5,3
Nederländerna	R.huset	Prop.	Nej ³	Nej	Nej ⁴	80,0 %	- 0,6
Tyskland	F.dagen	Blandat – prop.	Nej	Nej	Ja	77,7 %	- 4,5
Norge	Stortinget	Prop.	Nej	Ja	Nej	77,4 %	- 1,9
Spanien	Senaten	Major.	Nej	Nej	Ja	77,2 %	u.s.
Spanien	D.kam- maren	Prop.	Nej	Nej	Ja	75,7 %	+ 2,2
Japan	R.huset	Blandat – major.	Nej	Nej	Ja	67,5 %	+ 3,1
Finland	Riksdagen	Prop.	Nej	Ja	Ja	66,7 %	- 3,6
Kanada	U.huset	Major.	Nej	Ja	Nej	64,9 %	- 3,9
Ungern	N.försam- lingen	Blandat – major.	Nej	Nej	Ja	64,4 %	- 1,4 ⁵
Portugal	R.försam- lingen	Prop.	Nej	Nej	Ja	64,3 %	- 7,9
Israel	Knesset	Prop.	Nej	Nej	Ja	63,5 %	- 10,5
Irland	R.huset	Prop. (STV)	Nej	Nej	Nej	62,6 %	- 7,1
Storbritannien	U.huset	Major.	Nej	Nej	Nej	61,4 %	- 9,2
USA	R.huset	Major.	Nej	Varierar	Nej	60,9 %	- 2,7
Frankrike	N.försam- lingen	Major. (2 omg)	Nej	Nej	Ja	60,3 %	- 8,5
USA	Senaten	Major.	Nej	Varierar	Nej	ca 60 %	u.s.
Japan	Råds- kammaren	Blandat – major.	Nej	Nej	Ja	56,4 %	u.s.
Litauen	Sejmen	Blandat – major.	Nej	Ja	Ja	46,1 %	- 12,0 ⁶
Schweiz	N.rådet	Prop.	Nej ⁷	Nej	Ja	45,4 %	- 0,5
Polen	Sejmen	Prop.	Nej	Nej	Ja	40,6 %	- 5,4 ⁸
Polen	Senaten	Major.	Nej	Nej	Ja	40,6 %	u.s.
Schweiz	S.rådet	Major.	Nej ⁹	Nej	Ja	u.s.	u.s.
Genomsnitt						71,1 %	- 3,6

¹ Fram till 1992 var emellertid detta en fråga för delstaterna och 3 delstater tillämpade obligatorisk röstning.

² Att registrera sig för att rösta är emellertid obligatoriskt.

³ Röstpliken avskaffades 1970.

⁴ Arbetsgivare har dock en skyldighet att ge sina anställda möjlighet att rösta.

⁵ Jämförelsen avser endast de fyra val som hållits sedan kommunistregimens fall.

⁶ Jämförelsen avser endast de fyra val som hållits sedan kommunistregimens fall.

⁷ Undantag utgörs av kanonten Schaffhouse.

⁸ Jämförelsen avser endast de fem val som hållits sedan kommunistregimens fall.

⁹ Undantag utgörs av kanonten Schaffhouse.

Tabell 7b Valdeltagande – genomsnitt

	Valdeltagande i senaste val
Majoritetsvals system (N=8)	65,0 %
Blandade majoritetsvals system (N=4)	58,6 %
Blandade proportionella vals system (N=2)	79,3 %
Proportionella vals system (N=18)	75,7 %
Obligatorisk röstning (N=4)	93,8 %
Frivillig röstning (N=28)	67,9 %
Generell förtidsröstning (N=6)	70,8 %
Ej generell förtidsröstning (N=24)	72,1 %
Valdag ledig (N=24)	71,8 %
Valdag arbetsdag (N=8)	69,0 %

Tabell 8a Könrepresentation – länderdata

Land	Kammare	Valsätt	Lagstadgad könkvotering	Andel kvinnor
Sverige	Riksdagen	Proportionellt	-	47,0 %
Norge	Stortinget	Proportionellt	-	37,9 %
Finland	Riksdagen	Proportionellt	-	37,5 %
Danmark	Folketinget	Proportionellt	-	36,9 %
Nederländerna	Representanthuset	Proportionellt	-	36,7 %
Spanien	Deputerande-kammaren	Proportionellt	-	36,0 %
Australien	Senaten	Proportionellt (STV)	-	35,5 %
Belgien	Representanthuset	Proportionellt	50 % av varje kön på listor. De två toppkandidaterna får ej vara av samma kön.	35,3 %
Österrike	Nationalrådet	Proportionellt	-	33,9 %
Kanada	Senaten	Ej direktvalt	-	33,3 %
Tyskland	Förbundsdagen	Blandat – proportionellt	-	32,6 %
Nya Zeeland	Representanthuset	Blandat – proportionellt	-	32,5 %
Nederländerna	Senaten	Ej direktvalt	-	32,0 %
Belgien	Senaten	Proportionellt	50 % av varje kön på listor. De två toppkandidaterna får ej vara av samma kön.	31,0 %
Island	Alltinget	Proportionellt	-	30,2 %
Spanien	Senaten	Majoritetsval	-	25,5 %
Schweiz	Nationalrådet	Proportionellt	-	25,0 %
Australien	Representanthuset	Majoritetsval (AV)	-	24,7 %
Schweiz	Statsrådet	Majoritetsval	-	23,9 %
Litauen	Sejmen	Blandat – majoritetsval	-	22,0 %
Portugal	Republik-församlingen	Proportionellt	33 % av varje kön på listor. Ej tre kandidater av samma kön i rad på listan.	21,3 %
Kanada	Underhuset	Majoritetsval	-	20,8 %
Polen	Sejmen	Proportionellt	-	20,4 %
Österrike	Förbundsrådet	Ej direktvalt	-	20,3 %
Storbritannien	Underhuset	Majoritetsval	-	19,8 %
Tyskland	Förbundsrådet	Ej direktvalt	-	18,8 %
Italien	Deputerande-kammaren	Proportionellt	-	17,3 %
Frankrike	Senaten	Ej direktvalt	50 % av varje kön av ett partis samtliga kandidater.	16,9 %
Irland	Senaten	Ej direktvalt	-	16,7 %
Storbritannien	Överhuset	Ej direktvalt	-	15,4 %
USA	Representanthuset	Majoritetsval	-	14,9 %
Israel	Knesset	Proportionellt	-	14,2 %
Italien	Senaten	Proportionellt	-	14,0 %
USA	Senaten	Majoritetsval	-	14,0 %
Japan	Rådskammaren	Blandat – majoritetsval	-	13,6 %
Irland	Representanthuset	Proportionellt (STV)	-	13,3 %
Polen	Senaten	Majoritetsval	-	13,0 %
Frankrike	National-församlingen	Majoritetsval	-	12,1 %
Ungern	Nationalförsamlingen	Blandat – majoritetsval	-	10,4 %
Japan	Representanthuset	Blandat – majoritetsval	-	9,0 %
Genomsnitt				24,1 %

Tabell 8b Könrepresentation – genomsnitt

	Andel kvinnor år 2006
Direktvalda kammare (N=33)	24,6 %
Ej direktvalda kammare (N=7)	21,9 %
Majoritetsvals system (N=9)	18,7 %
Blandade majoritetsvals system (N=4)	13,8 %
Blandade proportionella vals system (N=2)	32,6 %
Proportionella vals system (N=18)	29,1 %
Lagstadgad könskvotering (N=4)	26,1 %
Ej lagstadgad könskvotering (N=36)	23,9 %

Tabell 9a Valsystem till Europaparlamentet

Land	Mandat	Röst-rätt	Valbarhet	Vk	Fördelning	Spärr	Personval
Belgien	24	18	21	3	List-HT, vk-nivå ¹ .	-	Frivilligt, valfria p-röster, partiets H-B-kvot.
Frankrike	78	18	23	8	List-HT, vk-nivå.	V 5 %	Nej
Italien	78	18	25	1 (5)	List-Hare n-nivå ² .	-	Frivilligt, tre p-röster, ingen spärr.
Nederländerna	27	18	18	1	List-Hare n-nivå, varefter List-HT för kvarvarande mandat.	-	Obligatoriskt, en p-röst, 10 % valkvot.
Tyskland	99	18	18	1	List-Hare n-nivå.	N 5 %	Nej
Danmark	14	18	18	1	List-HT n-nivå.	N 5 %	Frivilligt, en p-röst, ingen spärr/ partiets H-B-kvot ³ .
Irland	13	18	21	4	List-STV vk-nivå.	-	Obligatoriskt, valfria p-röster, ingen spärr.
Storbritannien	78	18	21	12	List-HT, vk-nivå (i 11 vk). STV vk-nivå (i Nordirland).	-	Nej
Portugal	24	18	18	1	List-HT n-nivå.	-	Nej
Spanien	54	18	18	1	List-HT n-nivå.	-	Nej
Finland	14	18	18	1	List-HT n-nivå.	-	Obligatoriskt, en p-röst, ingen spärr.
Sverige	19	18	18	1	List-jUT n-nivå.	N 4 %	Frivilligt, en p-röst, 5 % partiröster.
Österrike	18	18	19	1	List-HT n-nivå.	N 4 %	Frivilligt, en p-röst, 7 % partiröster.
Litauen	13	18	21	1	List-Hare n-nivå.	N 5 %	Frivilligt, fem p-röster, ingen spärr.
Polen	54	18	21	1 (1 3)	List-HT n-nivå ⁴ .	N 5 %	?
Ungern	24	18	18	1	List-HT n-nivå.	N 5 %	Nej

Kommentar: De heldragna strecken delar in länderna efter när de blev medlemmar i EG/EU.

¹ Valkretsarna motsvarar språkgrupper.

² Därefter PR-Hare för att fördela mandat mellan 5 valkretsar.

³ Partierna avgör själva hur stor roll personrösterna skall spela genom valet av typ av kandidatuppställning på valsedeln.

⁴ Därefter PR-Hare för att fördela mandat mellan 13 valkretsar.

Tabell 9b Representationsskillnader mellan Europaval och nationella val (underhus)

Land	Valdel. (inträd-2004)	± nat. parlament	Dispr. (2004)	± nat. parlament	Eff. # partier (2004)	± nat. parlament	Kvin. repre. (2004)	± nat. parlament
Belgien	91,1 %	- 1,3	4,52	- 0,21	8,00	+ 0,97	33,3 %	- 2,0
Frankrike	51,4	- 17,4	9,64	- 8,1 ¹	4,14	+ 1,90	43,6 %	+ 31,5
Italien	78,1	- 8,1	0,95	- 2,51	5,78	+ 0,70	20,5 %	+ 3,2
Neder- länderna	43,4	- 37,2	2,55	+ 1,55	5,56	+ 0,82	44,4 %	+ 7,7
Tyskland	55,5	- 26,7	3,38	+ 0,99	3,96	+ 0,52	31,3 %	- 1,3
Danmark	49,6	- 36,5	4,48	+ 3,44	4,90	+ 0,01	35,7 %	- 1,2
Irland	55,6	- 14,1	8,29	+ 1,76	3,60	+ 0,20	38,5 %	+ 25,2
Stor- britannien	33,4	- 37,2	7,70	- 8,87	4,38	+ 1,91	24,4 %	+ 4,6
Portugal	47,5	- 18,4	4,95	- 1,63	2,50	- 0,06	25,0 %	+ 3,7
Spanien	58,1	- 15,8	3,02	- 2,09	2,41	- 0,09	33,3 %	- 2,7
Finland	44,3	- 22,6	5,84	+ 2,13	4,45	- 0,48	35,7 %	- 1,7
Sverige	39,4	- 41,4	3,15	+ 2,02	5,92	+ 1,69	57,9 %	+ 12,6
Österrike	53,2	- 30,4	8,51	+ 7,45	3,45	+ 0,57	33,3 %	+ 0,6
Litauen	48,4	+ 2,3	6,91	u.s.	4,33	- 1,88	38,5 %	+ 16,5
Polen	20,9	- 19,7	3,61	- 2,37	6,13	+ 1,87	13,0 %	- 7,4
Ungern	38,5	- 25,9	3,06	+ 0,17	2,50	- 0,11	33,3 %	+ 22,9
Genomsnitt	50,5	- 21,9	5,04	- 0,42	4,50	+ 0,53	33,9 %	+ 7,0

¹ Jämförelse görs med näst senaste valet till Nationalförsamlingen (1997).

Statens offentliga utredningar 2007

Kronologisk förteckning

1. Telefonsäljning. Jo.
2. Från socialbidrag till arbete.
+ Bilaga. Fördjupningsstudier.
+ Lättläst. Sammanfattning. S.
3. Föräldraskap vid assisterad befruktning. Ju.
4. Trafikinspektionen
– en myndighet för säkerhet och skydd inom transportområdet. N.
5. Summa summarum – en fristående myndighet för utredning av anmälningar om brott av poliser och åklagare? Ju.
6. Målsägandebiträdet.
Ett aktivt stöd i rättsprocessen. Ju.
7. Den nya inskrivningsmyndigheten. M.
8. Nya förutsättningar för ekobrottsbekämpning. Ju.
9. Svenskan i världen. UD.
10. Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft. Fi.
11. Regional utveckling och regional samhällsorganisation. Fi.
12. Hälso- och sjukvården. Fi.
13. Staten och kommunerna – uppgifter, struktur och relation. Fi.
14. Renovering av bostadsmarknad efterlyses!
Om ungas möjligheter till en egen bostad.
Rapport nr 1:
Om bara någon kunde säga vad jag ska göra för att få en bostad så skulle jag göra det.
Rapport nr 2:
Måste man ha tur?
Studier av yngre på bostadsmarknaden i svenska städer.
Rapport nr 3:
Effektiv bostadsservice och förmedling av bostäder – ur ett dubbelt användarperspektiv.
Rapport nr 4:
Unga vuxna på bolånemarknaden. M.
15. Stöd för framtiden – om förutsättningar för jämställdhetsintegrering.

Idébok:
Jämställd medborgarservice. Goda råd om jämställdhetsintegreringen. En idébok för chefer och strateger.
Metodbok:
JämStöd Praktika. Metodbok för jämställdhetsintegrering. IJ.
16. Ändrad könstillhörighet – förslag till ny lag. S.
17. Äktenskap för par med samma kön.
Vigsselfrågor. Ju.
18. Arbetsmarknadsutbildning för bristyrken och insatser för arbetslösa ungdomar. N.
19. Friskare tänder – till rimliga kostnader. S.
20. Administrativa sanktioner på yrkesfiskets område. Jo.
21. GMO-skador i naturen och Miljöbalkens försäkringar. M.
22. Skyddet för den personliga integriteten. Kartläggning och analys. Del 1+2. Ju.
23. Genomförande av tredje penningtvättsdirektivet. Fi.
24. Veterinär fältverksamhet i nya former. Jo.
25. Plats för tillväxt? Fi.
26. Alternativ tvistlösning. Ju.
27. Auktorisation av patentombud. N.
28. Tydliga mål och kunskapskrav i grundskolan. Förslag till nytt mål- och uppföljningssystem. U.
29. Hur tillämpas expropriationslagens ersättningsbestämmelser? Ju.
30. Två nya statliga specialskolor.
+ Lättläst+ Daisy. U.
31. Alltid redo! En ny myndighet mot olyckor och kriser. Fö.
32. Tillväxt genom turistnäringen. N.
33. Släpvagnskörning med B-körkort – när kan de nya EU-reglerna börja tillämpas? N.
34. Skolgång för barn som skall avvisas eller utvisas. Ju.

35. Flyttning och pendling i Sverige. Fi.
36. Bioenergi från jordbruket – en växande resurs. + Bilagedel. Jo.
37. Vård med omsorg – möjligheter och hinder. S.
38. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2007. Nu levandes ansvar, framtida generationers frihet. M.
39. Framtidens polis. Ju.
40. Valsystem och representationseffekter. En jämförande studie av 25 länder. Ju.

Statens offentliga utredningar 2007

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Föräldraskap vid assisterad befruktning. [3]
Summa summarum – en fristående myndighet för utredning av anmälningar om brott av poliser och åklagare? [5]
Målsägandebiträdet.
Ett aktivt stöd i rättsprocessen. [6]
Nya förutsättningar för ekobrottsbekämpning. [8]
Äktenskap för par med samma kön.
Vigsselfrågor. [17]
Skyddet för den personliga integriteten.
Kartläggning och analys. Del 1+2. [22]
Alternativ tvistlösning. [26]
Hur tillämpas expropriationslagens ersättningsbestämmelser? [29]
Skolgång för barn som skall avvisas eller utvisas. [34]
Framtidens polis. [39]
Valsystem och representationseffekter.
En jämförande studie av 25 länder. [40]

Utrikesdepartementet

- Svenskan i världen. [9]

Försvarsdepartementet

- Alltid redo! En ny myndighet mot olyckor och kriser. [31]

Socialdepartementet

- Från socialbidrag till arbete.
+ Bilaga. Fördjupningsstudier.
+ Lättläst. Sammanfattning. [2]
Ändrad könstillhörighet – förslag till ny lag. [16]
Friskare tänder – till rimliga kostnader. [19]
Vård med omsorg – möjligheter och hinder. [37]

Finansdepartementet

- Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft. [10]
Regional utveckling och regional samhällsorganisation. [11]
Hälso- och sjukvården. [12]
Staten och kommunerna – uppgifter, struktur och relationer. [13]
Genomförande av tredje penningtvättsdirektivet. [23]
Plats för tillväxt? [25]
Flyttning och pendling i Sverige. [35]

Utbildningsdepartementet

- Tydliga mål och kunskapskrav i grundskolan.
Förslag till nytt mål- och uppföljningssystem. [28]
Två nya statliga specialskolor.
+ Lättläst+ Daisy. [30]

Jordbruksdepartementet

- Telefonförsäljning. [1]
Administrativa sanktioner på yrkesfiskets område. [20]
Veterinär fältverksamhet i nya former. [24]
Bioenergi från jordbruket – en växande resurs.
+ Bilagedel. [36]

Miljödepartementet

- Den nya inskrivningsmyndigheten. [7]
Renovering av bostadsmarknad efterlyses!
Om ungas möjligheter till en egen bostad.
Rapport nr 1:
Om bara någon kunde säga vad jag ska göra för att få en bostad så skulle jag göra det.
Rapport nr 2:
Måste man ha tur?
Studier av yngre på bostadsmarknaden i svenska städer.

Rapport nr 3:
Effektiv bostadsservice och förmedling
av bostäder – ur ett dubbelt användar-
perspektiv.
Rapport nr 4:
Unga vuxna på bolånemarknaden. [14]
GMO-skador i naturen och Miljöbalkens
försäkringar. [21]
Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2007.
Nu levandes ansvar, framtida generationers
frihet. [38]

Näringsdepartementet

Trafikinspektionen
– en myndighet för säkerhet och skydd
inom transportområdet. [4]
Arbetsmarknadsutbildning för bristyrken och
insatser för arbetslösa ungdomar. [18]
Auktorisation av patentombud. [27]
Tillväxt genom turistnäringen. [32]
Släpvningskörning med B-körkort
– när kan de nya EU-reglerna börja
tillämpas? [33]

Integrations- och jämställdhetsdepartementet

Stöd för framtiden – om förutsättningar för
jämställdhetsintegrering.
Idébok:
Jämställd medborgarservice. Goda råd om
jämställdhetsintegreringen. En idébok för
chefer och strateger.
Metodbok:
JämStöd Praktika. Metodbok för jäm-
ställdhetsintegrering. [15]

RAPPORTEN VALSYSTEM OCH REPRESENTATIONSEFFEKTER utgör redovisningen av ett uppdrag som lämnats av Grundlagsutredningen. Flertalet av de länder som studeras i rapporten är europeiska men även vissa länder utanför Europa behandlas. Rapporten innehåller bl.a. en redogörelse för reformer och reformdiskussioner i de olika länderna och ett avsnitt om det svenska valsystemet i ett internationellt perspektiv.

Lars Davidsson är fil. dr i statskunskap vid Uppsala universitet.

Grundlagsutredningen är en parlamentariskt sammansatt utredning med uppgift att göra en samlad översyn av regeringsformen. Grundlagsutredningens uppdrag är omfattande och rör i stort sett alla delar av regeringsformen. Det finns dock några områden som utredningen särskilt behandlar. Det gäller frågor om valsystemet, folkomröstningar, förhållandet mellan riksdagen och regeringen samt domstolarnas roll i det konstitutionella systemet. De övergripande målen för utredningens arbete är att stärka och fördjupa den svenska folkstyrelsen, att öka medborgarnas förtroende för demokratis funktionssätt och att höja valdeltagandet.

Grundlagsutredningen • 103 33 Stockholm • Tel. 08-405 10 00 • www.grundlagsutredningen.se

Fritzes

ett Wolters Kluwer-företag

106 47 Stockholm Tel 08-690 91 90 Fax 08-690 91 91 order.fritzes@nj.se www.fritzes.se

ISBN 978-91-38-22756-5 ISSN 0375-250X